Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

2|2025

Světový kongres Rusínů v Bukurešti | Naše aktivity v uplynulém roce | Česká herečka s rusínskými kořeny | Obraz Rusínů v českém filmu | Nadějný fotbalista, další z rodu Krišfalušiů | „Nebojovali jsme za připojení k SSSR!“ | Kardinál Kašpar v Užhorodě | Jubilea rusínských malířů

Slábne pocit solidarity?

Kdesi jsem nedávno četla, že v Česku slábne solidarita s ukrajinskými uprchlíky. Netuším, jak a čím se osud těchto lidí dnes liší od prvních týdnů a měsíců agresivní války Ruska proti Ukrajině, kdy byla solidarita obrovská. Odlišnost lze vidět leda v tom, že Ukrajina je mnohem víc poničena, protože válka eskaluje a konce nevidět. A pak ještě v něčem: podle údajů Sociologického ústavu více než čtyři pětiny ukrajinských uprchlíků žijících u nás mělo loni příjmy z práce buď v Česku nebo na Ukrajině. Celkově v Evropě je 80 % ukrajinských běženců ekonomicky aktivních.

Nemají pravdu příjemci (či autoři) řetězových dezinformačních mailů, že nám tito lidí berou peníze, způsobují zdražování a nízké důchody.

Dezinformace však spolehlivě fungují, setkáváme se s nimi na každém kroku. Stejně často tu ale potkáváme Ukrajince na různých pracovních pozicích, od pomocného personálu či ordinací lékařů přes pokladní v obchodech až třeba k zedníkům na staveništích. Například v supermarketu Penny nedaleko mého bydliště nastoupila parta zedníků z Ivanovo-Frankivska. Bylo jich pět nebo šest, vesměs starší muži, ti mladší jsou na frontě. Párkrát jsem u nich postála, prohodila slovo. Jsou tu spokojeni, i když hodně pracují, často i o víkendu. Byl to – a doufám, že nejen pro mě – jeden z dokladů věrohodnosti čísel statistik; běženci u nás většinou nežijí z podpory, ale z práce.

Ivanovo-Frankivská oblast sousedí se Zakarpatím, odtud u nás také žije nemálo lidí. Většinou nejsou běženci, mnozí tu jsou už desátky let. Obecné mínění o nich je, že jsou spolehliví, pracovití a šikovní, mnozí s vysokou kvalifikací; firmy o ně mají zájem.

Nemůžu ověřit, jestli u nás klesá pocit solidarity s Ukrajinci, věřím, že to není tak zlé. Ale vím jistě, že k tomu není důvod. Nespravedlivá válka stále trvá, země, k níž máme blízko, potřebuje naše sympatie a podporu.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto Tomáš Pilát

Pěvecký soubor Rusínů Rumunska přednesl pásmo rusínských lidových písní.

Světový kongres Rusínů s číslem osmnáct

„Jsme malý národ, také proto bychom neměli zapomenout na žádnou naši osobnost,“ řekl na letošním Světovém kongresu Rusínů historik a vydavatel Valerij Paďak. Prezentoval tu, jako pokaždé, další podnětnou rusínskou knihu, a slova, jimiž publikaci komentoval, vlastně vyjadřují obsah i atmosféru celého dvoudenního jednání. Akcentují důležitost tvůrčích a aktivních osobností pro kulturní a společenský rozvoj rusínské národnosti.

Kongres o tom podal přesvědčivou výpověď; jeho účastníci jsou vesměs významnými (nejen) rusínskými osobnostmi, díky jejich práci má rusínský národ přesvědčivou identitu, jazyk i kulturu, a taky bohatou současnost i nadějnou budoucnost. Rokování se aktivně účastnili například Georgi Firczak či Světlana Muresan z Rumunska, Paul Robert Magocsi z Kanady, Natalka Hnatko z Chorvatska, Andrij Kopcza a Olena Duc-Fajfer z Polska, Stepan Ljavinec z Maďarska, Vladimír Protivňak či Petro Medviď ze Slovenska, Užhoroďan Valerij Paďak, aktivisté z Česka, atd. atd. Rusíni mají další stovky a tisíce osobností, které by se ani do obřího parlamentního paláce v Bukurešti nevešly.

Kongres je ovšem také o setkávání, rozhovorech, o přátelství potvrzovaném nejen jednou za dva roky; o vzpomínkách, výměně zkušeností, o posezení u kávy a rusínských historkách. Tato osobní rovina je stejně důležitá jako oficiální program.

V pořadí 18. Světový kongresu Rusínů proběhl ve dnech 13. – 15. června 2025 v Bukurešti. Vzorně jej připravila komunita Rusínů v Rumunsku (Kulturní spolek Rusínů Rumunska). Vzhledem k příznivé situaci zdejších národnostních menšin vůbec – každá tu má zastoupení v parlamentu – se jednání odehrálo v obří parlamentní budově. I když sál k tomu určený byl poněkud nadměrečný, a řečníci putovali na pódium k mikrofonu celé minuty, přispělo to k významu a důstojnosti kongresu.

Jednání otevřel Dr. George Firczak, předseda rumunské organizace Rusínů; po rumunské a rusínské hymně a hymně Evropské unie pozdravili jednání zástupci hostitelského státu. Poté byly předány ceny udělované Světovým kongresem: cenu Vasila Turoka-Hetteše za činnost v oblasti kultury získal Francisk-Oskar Gal z Rumunska, cenu Ivana Manajlo Pro Arte Ruthenorum 2025 za uměleckou tvorbu obdržel sochař Michail Beleň z Podkarpatska.

Čestná uznání Kongresu a Světové rady Rusínů byla předána aktivistům rusínského hnutí a organizacím v různých zemích: Andrieji Kopczovi z Polska, Georgu Firczakovi z Rumunska, Valeriji Paďakovi z Podkarpatska, Agátě Pilátové z ČR, Spolku Rusínů Rumunska, Rusínské obrodě na Slovensku, Institutu rusínského jazyka a kultury Prešovské univerzity.

Pokračování na straně 10

Členská schůze naší společnosti s milým hostem

Po roce jsme se opět se sešli 20. května 2025 na členské schůzi našeho spolku. Jednání proběhlo podle předem ohlášeného programu. V první části pohovořil milý host z Užhorodu – Ivan Latko, předseda Užhorodského spolku TGM a náš dlouholetý přítel a příznivec. Výčet aktuálních počinů organizace, kterou vede, byl velice obsažný. Je až neuvěřitelné, jak úspěšně se jemu a jeho spolupracovníkům daří připomínat, a hlavně oživovat naše společné dějiny. Informujeme o tom téměř v každém čísle našeho časopisu.

Především zásluhou užhorodské organizace byly na Zakarpatí instalovány desítky pamětních tabulí, drobných i větších plastik se jmény významných českých a slovenských osobností, jejichž život a práce obohatily Podkarpatskou Rus, její hospodářství, politiku, infrastrukturu, zdravotnictví, veřejný život a kulturu, díky nimž byly postaveny celé městské čtvrti, silnice. mosty či školy. Spolek TGM vydal pamětní poštovní známky a zejména pak reprinty publikací z 1. republiky, jejichž obsah se týkal karpatského regionu. (Mimochodem, Ivan Latko v této souvislosti zmínil, že s rozvojem internetu značně poklesl zájem o knížky. Což se samozřejmě netýká pouze těchto publikací, jde o obecný trend.)

Foto Tomáš Pilát

Ivan Latko

Po Latkově vystoupení přednesl předseda SPPR Jan Čopík zprávu o činnosti našeho spolku v uplynulém období a seznámil přítomné s návrhem nového výkonného výboru a usnesení. Členská schůze oba návrhy schválila. (Oba dokumenty publikujeme v tomto čísle časopisu.)

V následné diskusi se hovořilo hlavně o současné situaci na Podkarpatí a na válčící Ukrajině vůbec, o tom, jak doléhá ruská agrese na region, na nějž sice masivně nedopadají drony a rakety, ale situace je v důsledku válečného stavu velmi vážná. Mluvilo se i o humanitární pomoci z Česka, která se zde velice oceňuje. Ivan Latko doplnil dojmy a postřehy našich účastníků nedávného zájezdu brněnské organizace na Podkarpatí, zároveň se promítl soubor fotografií Jiřího Havla.

Probíraly se také ekonomické a personální problémy naší společnosti a dalších podobných spolků jako je náš. (Např. Masarykovo demokratické hnutí, s nímž jsme v přátelském i pracovním kontaktu, nedostalo na letošní rok dotaci na činnost.) Po mnoha letech – od založení SPPR poprvé – jsme byli nuceni zvýšit členský příspěvek.

Závěrem výkonný výbor informoval o dalších akcích letošního roku a připomněl mj. literární večer věnovaný básníku a prvnímu předsedovi SPPR Jaromíru Hořcovi, který připravujeme na říjen v kavárně Mezi řádky.

ap

USNESENÍ

Společnost přátel Podkarpatské Rusi, zapsaný spolek, schválil na členské schůzi 20. května 2025 toto usnesení:

Členská schůze

- přijala zprávu výkonného výboru o činnosti od posledního jednání členské schůze.
- Pověřuje výkonný výbor prozkoumat možnosti uspořádání finanční sbírky pro vyrobení pamětní tabule architektu Františku Krupkovi na budově bývalé Pumroyi kavárny v Užhorodě.
- Rozhodla o zvýšení členských příspěvků o 50 Kč ročně s platností od roku 2026. Tj. členský příspěvek pro pracující členy bude 300 Kč, snížený členský příspěvek (pro důchodce) 250 Kč.
- Zvolila výkonný výbor ve složení: Dagmar Březinová, Jan Čopík, Jiří Havel, Jura Kapae, Marcela Mecová, Agáta Pilátová, Tomáš Pilát, Petr Skala.

Odešel spolutvůrce soudobé rusínštiny

Prvního června letošního roku zemřel významný rusínský jazykovědec Vasil Jabur. Byl jedním ze dvou koordinátorů kodifikace rusínského jazyka na Slovensku. Původně vystudoval rusistiku, stal se však jednou z nejvýznamnějších osobností rusínské lingvistiky, léta působil jako pedagog a pomáhal vychovávat mladé adepty karpatorusínistiky. Jeho zásluhy ocenila i prezidentka Slovenské republiky Zuzana Čaputová, která mu udělila Pribinův kříž III. třídy za mimořádné zásluhy o rozvoj Slovenské republiky a za zásluhy při kodifikaci rusínského jazyka.

Jazykovědec a pedagog doc. PhDr. Vasiľ Jabur, CSc., se narodil 28. října 1936 v Stakčíně, v tehdejším Československu. Absolvoval Vysokou školu ruského jazyka a literatury v Praze (r. 1954 – 1958), na Univerzitě Komenského v Bratislavě získal tituly doktora filozofie (PhDr., r. 1968), kandidáta věd (CSc., r. 1987) a docenta (doc., r. 1991). Působil v Pedagogickém institutu v Košicích, na Pedagogické fakultě v Prešově, na Univerzitě Pavla Jozefa Šafaříka v Košicích), na Katedře jazyků UPJŠ v Košicích a od konce osmdesátých let do roku 1993 na Pedagogické fakultě v Nitře.

Od začátku devadesátých let se začal věnovat kodifikaci rusínského spisovného jazyka na Slovensku. Byl ředitelem Institutu rusínského jazyka a kultury, který působil při Rusínské obrodě v Prešově (r. 1994 – 1995).

Působil v prešovské pobočce Státního pedagogického ústavu v Bratislavě (r. 1995 – 1998) a v té době zpracoval program výuky rusínského jazyka pro základní školy v Prešovském kraji, který byl schválen Ministerstvem školství Slovenské republiky a zaveden do škol od roku 1997.

V roce 1995 spolu s doc. PhDr. Jurajom Paňkem, CSc. (3. 5. 1933 – 22. 6. 2017) byl hlavním kodifikátorem rusínského jazyka na Slovensku, jehož slavnostní vyhlášení se uskutečnilo 27. ledna 1995 v Bratislavě.

Od roku 1998 až do nedávné doby přednášel morfologii a syntax na nynějším Institutu rusínského jazyka a kultury Prešovské univerzity v Prešově, je autorem nebo spoluautorem řady vědeckých publikací a učebnic rusínského jazyka.

Vedle vyznamenání z rukou prezidentky Čaputové získal docent Jabur řadu dalších ocenění, např. r. 2007 Cenu sv. Cyrila a Metoděje od Karpatskorusínského vědeckého centra ve Spojených státech amerických. I když Karpatskorusínské vědecké centrum v USA uděluje tuto cenu zpravidla za rusínskou literaturu, Jabur ji získal za svůj velký přínos k rozvoji jazyka, bez nějž by nebylo ani literatury. V roce 2016 byla Vasilu Jaburovi předána také Cena Alexandra Duchnoviče a o tři roky později mu Prešovská univerzita udělila Stříbrnou medaili za celoživotní dílo v oblasti jazykovědy.

PETER MEDVIĎ

(zkráceno, zdroj: rusyn.sk)

Ohlédnutí za uplynulým obdobím
Zpráva o činnosti 2024/2025

Akce, které jsme uspořádali nebo se na nich podíleli

První velkou akcí po loňské členské schůzi byla jubilejní výstava obrazů a ilustrací rusínské akademické malířky z Prešova Anny Gajové. Proběhla v galerii DNM mezi 7. říjnem a 3. listopadem 2024. Autorka expozici nazvala *Oslava fantazie*. Představila zde olejomalby, grafiku (na téma rusínský folklorní rok) a ilustrace k českým, slovenským a zejména rusínským knihám a učebnicím. Vernisáž 7. října byla oživena bohatým kulturním programem.

Na předvánočním setkání členů a přátel SPPR 10. prosince v kavárně DNM zahrál a zazpíval rusínský soubor KANTAR. Probíraly se tu také novinky ze Zakarpatí a aktivity plánované pro rok 2025.

V květnu 2025 (1. až 15.) se uskutečnila výstava výtvarnice Vivienne Vargové pod názvem Vtáčkovia, siroty a Vivienne. Autorka na ní představila tvorbu za poslední rok, provedenou technikami koláže a akrylového monoprintu. Vernisáž s kulturním programem (promítání krátkých filmů Norberta Tapperta) byla 5. května letošního roku.

Někteří členové SPPR se loni v říjnu zúčastnili zájezdu na Podkarpatsko pořádaného brněnským spolkem Přátelé Podkarpatské Rusi; zájezd byl spojen s předáním humanitární pomoci.

(Zprávy a snímky Jiřího Havla z tohoto zájezdu byly publikovány v časopise a představili jsme je také na aktuální členské schůzi.)

SPPR se aktivně podílela na Setkání národnostních menšin a na konferenci, kterou uspořádal Magistrát hl., města Prahy. Téma konference: Národnosti a film. Naši členové se akce účastnili a také jsme tam za rusínskou menšinu přednesli příspěvek Obraz Rusínů v československém a českém filmu.

Členové SPPR přispěli ve spolupráci se spolkem Přátelé Podkarpatské Rusi do programu gastronomického festivalu „Babylonský guláš“ pořádaného 12. dubna 2025 v Brně. Na festivalu se podílely národnostní menšiny z Brna i blízkého a vzdálenějšího okolí. Každý uvařil svou variantu bograče tak, jak jej znal ze své domoviny.

SPPR se tradičně aktivně podílí na expozici Domu národnostních menšin na veletrhu Svět knihy; bylo tomu tak loni i letos na holešovickém výstavišti od čtvrtka 15. do neděle 18. května.

Publikační aktivity

Společnost již od samého počátku v devadesátých letech 20. století pravidelně vydává časopis Podkarpatská Rus. Každoročně vychází čtyři čísla v počtu 700 kusů. Jsou v něm publikovány články o aktivitách Společnosti, rozhovory se zajímavými osobnostmi – rusínskými umělci, historiky, politology atd., historické stati, informace o životě Rusínů v zahraničí, na Slovensku, Podkarpatí i v dalších zemích, dopisy čtenářů aj. Pravidelnou součástí obsahu je příloha v rusínském jazyce. Časopis dostávají všichni členové společnosti a je také rozdáván na akcích pořádaných či spolupořádaných Společností, i při dalších příležitostech. Bývá o něj velký zájem. Výtisky časopisu jsou také předávány či zasílány spolupracujícím organizacím (např. Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě, Muzeu Ivana Olbrachta v Koločavě, oddělení „Karpatika“ Užhorodské národní univerzity apod.).

Společnost rovněž za dobu své existence vydala celou řadu knižních publikací (seznam a bližší informace na www.podkarpatskarus.cz). Poskytuje je na svých akcích i mimo ně. Na letošní rok připravujeme vydání nové knihy zachycující zvláště přelomové roky Podkarpatské Rusi – po vzniku první Československé republiky apod.

Anna Gajová: Cesty pokušení, olej. Z výstavy rusínské malířky v DNM v říjnu a listopadu 2024

Redaktoři časopisu Podkarpatská Rus Tomáš Pilát a Agáta Pilátová také spoluvytvářejí magazín o národnostních menšinách v ČR „Mezi námi“ (stanice Českého rozhlasu Plus), kde je prezentována také rusínská tematika.

Členství ve spolcích, poradních a iniciativních orgánech

Zastoupení Společnosti a členů, které deleguje pro činnost ve spolcích, poradních a iniciativních orgánech, se v minulém období pozměnilo jen mírně.

V mezinárodním měřítku je SPPR součástí Světového kongresu Rusínů, kde se sdružují Rusíni z různých zemí. Ve dnech 13. až 14. června 2025 proběhl v Bukurešti již 18. kongres. Ve Světové radě Rusínů byl od kongresu v Novém Sadě Jurij Kapac, člen výkonného výboru SPPR. Více informací o kongresu jsme přinesli v časopise č. 1/2025, o průběhu budeme referovat v dalších číslech.

V rámci ČR pracují členové Společnosti v několika poradních a iniciativních orgánech. Tajemnice Dagmar Březinová je členkou Rady vlády pro národnostní menšiny (poradní a iniciativní orgán Vlády ČR pro otázky týkající se národnostních menšin). Jan Čopík působí ve Výběrové dotační komisi Ministerstva kultury ČR – Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích menšin (periodické tiskoviny) a Tomáš Pilát je členem Poradního sboru náměstkyně ministra kultury pro otázky národnostní kultury (hodnocení projektů na podporu kulturních aktivit příslušníků národnostních menšin). Petr Skala je členem Výboru pro národnostní menšiny Zastupitelstva hl. m. Prahy. Společnost je rovněž členem zapsaného spolku Akademie národnostních menšin, který plní koordinační roli napříč a mezi národnostními menšinami v ČR. Zástupkyní Společnosti v Akademii je Agáta Pilátová.

Spolupráce

Společnost a její členové dlouhodobě spolupracují s rusínskými spolky a dalšími institucemi v ČR i v zahraničí. Partnerskými rusínskými organizacemi v ČR jsou především spolky Přátelé Podkarpatské Rusi 2022 v Brně, Karpato-Rusínské krajanské centrum a Rusíni.cz – Rusínská iniciativa v ČR. V Zakarpatské oblasti Ukrajiny spolupracujeme s Klubem T. G. Masaryka, Zakarpatskou společností české kultury v Užhorodě či Muzeem Ivana Olbrachta v Koločavě. Tradiční je spolupráce s folklorním souborem z Chomutova Skejušan a s tamní rusínskou menšinou.

Finanční podpora, granty

Každoročně se daří získávat finanční podporu na vydávání časopisu Podkarpatská Rus (program Ministerstva kultury ČR pro rozšiřování a přijímání informací v jazycích menšin). Pro rok 2025 byla schválena částka 130 000 Kč.

Získali jsme také podporu od hl. města Prahy a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

Členská základna

Společnost má přes 400 členů, kterým je zasílán časopis Podkarpatská Rus (dostupný rovněž na www.podkarpatskarus.cz). Je však třeba konstatovat, že ne všichni členové platí řádně a včas členské příspěvky. Tato skutečnost omezuje naše aktivity a zároveň také možnost žádat o granty. K získaným financím je totiž vždy nutné přiložit peníze vlastní – většinou kolem 30 % celkové částky rozpočtu akce, na niž žádáme příspěvek. Velkým problémem Společnosti je rovněž stárnutí členské základny a omezený počet mladších členů.

Akcí Společnosti se v poslední době účastní také mladí a mladší Rusíni z Podkarpatí i Slovenska. Cílem výboru je alespoň část z nich získat pro členství v SPPR.

Závěrem

Patří se poděkovat všem aktivním členům společnosti, zvláště tajemnici, redaktorům časopisu Podkarpatská Rus a dalším členům výboru. Bez aktivní práce členů by žádné aktivity nebyly možné.

Za výkonný výbor SPPR **JAN ČOPÍK**

Tenhle Kričfaluši může být jednou také generálem! 4. část

V současné době je ze všech žijících mužů s příjmením Kričfaluši tím nejznámějším jedenadvacetiletý Ondřej. Je fotbalovým reprezentantem do 21 let a aktuálně lze o něm konstatovat tu nejzávažnější zprávu: je naším reprezentantem na červnovém mistrovství Evropy juniorů na Slovensku.

Oba trenéři, jak reprezentační Jan Suchopárek (sám jako hráč byl mistrem ligy r. 1996 se Slavií a v témže roce i vicemistrem Evropy v reprezentaci České republiky), tak klubový Zdenko Frťala v Teplicích se shodují v tom, že Ondřej se svou urostlou postavou 195 centimetrů je využitelný v obraně a s velmi dobrou přihrávkou i v záložní řadě. Dokonce jeden z bývalých internacionálů Slavie Karel Piták (dnes už trenér) o něm docela nedávno soudil, že pokud by měl v krvi generálské geny po velmi známém předkovi, i on může být jednou generálem. Samozřejmě tím myslel, že generálem na hřišti. Má pro to předpoklady. Vedle sportovní vyspělosti se nebojí zodpovědnosti

Foto autor

Ondra Kričfaluši

a má respekt vlastních spoluhráčů. Za tři nebo pět let by měl být ozdobou každého klubu, jehož dres oblékne, ať doma nebo v zahraničí. Umí se prosadit.

A tak jen stručné představení jeho dosavadní cesty do špičky domácího fotbalu: klubový postup – Kraslice (okresní přebor) – Sokolov (II. liga, tady žijí jeho rodiče) – Slavia Praha + Teplice (II. a I. liga), reprezentační postup – Česká republika 18, 19, 20 a 21 let (18 oficiálních zápasů).

Čísla z prvoligových archivů: ligová premiéra ve Slavii 21.8.2022 Slavia-Pardubice 7:0, Pohár UEFA 13. 10. 2022 Slavia-Kluž 0:1, ligová premiéra v Teplicích 11. 2. 2024 Teplice-Zlín 2:1. Během podzimní ligy roku 2024 odehrál 15 zápasů bez jediné pauzy. Není pověrčivý na čísla: obléká dres „jaký život přinese“.

Je dost možné, že tento velmi nadějný mladík se prosadí i v národním mužstvu dospělých, tak jako před ním jiní Rusíni – sparťanský útočník Kalocsay, nebo slávistický brankář Bokšay. To jméno stojí už dnes za zapamatování. Určitě.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

Aktuální zpráva po uzávěrce: V těchto dnech byla zveřejněna oficiální nominace naší reprezentace 21 pro mistrovství Evropy. Ondra Kričfaluši je nominován s pozicí zástupce kapitána mužstva.

Velké vyznamenání: Bokšay mezi nejslavnějšími!

V současnosti je na cestě k milovníkům sportu a na pulty knihkupců velká výpravná encyklopedie postihující celých sto let domácí fotbalové ligy (úvodní ročník byl zahájen

První fotografie mladého Bokšaye ve Slavii. Listopad 1937.

1. března 1925). Vedle kompletních výsledků zápasů, tabulek a střeleckých bilancí je tu také rovných sto portrétů nejznámějších hvězd z celé této éry.

Nejslavnější z „létajících učitelů“ v ligovém dresu Rusj Užhorod (ligový ročník 1936/37), Alexa Bokšay, byl 1. listopadu 1937 získán mistrovskou SK Slavií Praha jako náhrada za končícího nejslavnějšího brankáře klubu a reprezentace Františka Pláničku. Byl velkou oporou Slavie při jejím slavném vítězství ve Středoevropském poháru 1938 a u dalších dvou titulů mistra ligy. (V hráčském registračním průkazu mu Slavia vepsala jméno Aleksa Bokšay, ale v řadě pramenů je uveden jinak.)

Slavný Rusín už v Praze zůstal. Dokonce byl pověřen trenérským vedením reprezentace Československa v období příprav a kvalifikace pro mistrovství světa 1954. Z fotbalu nikdy zcela nezmizel. Pracoval ve „své“ Slavii. Nejviditelněji to bylo patrně ve dvou polohách: na hřišti hrál v dresu staré gardy Slavie jako brankář ve dvojici právě s Plániczkou a v zákulisí fungoval jako tlumočník. (Přitom byl povoláním učitel a jako pedagog také působil.) Byl průvodcem zahraničních výprav při mezinárodních zápasech klubu. Jako průvodce si ho vyžadovaly pravidelně kluby z Maďarska (budapešťské Vasas, Ferencváros nebo MTK), Jugoslávci (Dinamo Zagreb, Hajduk Split, Vojvodina Novi Sad), Ukrajinci (Karpaty Lvov) i Poláci (Legia Varšava, Górnik Zabrze).

Bokšay se v tak význačné encyklopedii ocitá určitě právem. **zý**

Rusínský bograč v jihomoravské metropoli

V Brně-Medlánkách v areálu restaurace U křivé vrtule se dne 12. dubna 2025 konal gastronomický festival „Babylonský guláš“ pod záštitou primátorky JUDr Markéty Vaňkové. Hlavním organizátorem festivalu byl Petr Stavinoha, předseda spolku Přátelé Podkarpatské Rusi. Akce se zúčastnily národnostní menšiny žijící v Brně, ale nejen tam. Každý z přítomných zástupců národností uvařil svou variantu bograče tak, jak ji znal ze své domoviny. Návštěvníci tak mohli ochutnat bograč maďarský, polský, ukrajinský, moravský a rusínský.

Bograč (bogracs) je polévka maďarského původu, na Zakarpatí ale zdomácněla a její úprava zde získala dokonalou chuť. Není bez zajímavosti, že recept na bograč patří k nejstarším receptům světa.

Bograč si vařili hlavně pastevci ovcí na poloninách. kteří neměli na vaření dost času. Tak do kotlíku naházeli vše, co zrovna měli po ruce. Maso, zeleninu, brambory. Vše uvařili doměkka v litinovém kotli na otevřeném ohni. Získali tak vydatnou, sytou polévku plnou chutí.

I my jsme tento způsob vaření napodobili. Jak známo, bograč nejlépe chutná vařený v kotlíku, nebo v hrnci na ohni ve společnosti dobrých přátel, a to se v Brně splňilo do puntíku.

Připojujeme recept:

Do rozehřátého kotlíku vložte nakrájenou slaninu, když je vyškvařená, přidejte nakrájenou cibuli, česnek, kmín, papriku, bobkový list a vše orestujte. Pak vložte nakrájené maso (hovězí, vepřové, může být i zvěřina, či jiný druh masa), osolte a opepřete dle chuti. Když je maso měkké, přidejte nastrouhanou mrkev, petržel a nakrájený řapíkatý celer. Kdo má rád ostřejší chuť, přidá chili papričku. Podlijte malým množstvím vody. Když je vše odvařené,

Účastníci přípravy bograče v Brně

přidejte rajský protlak a několik rajčat. Když se vše vydusí, přidejte nakrájené brambory a podlijte malým množstvím vody. Když brambory změknou, je hotovo. Nakonec posypte nakrájenou petrželkou. Množství zvolte podle počtu strávníků či velikosti hrnce.

DAGMAR BŘEZINOVÁ

Řídím se svým srdcem a selským rozumem

Herečku Zuzanu Zlatohlávkovou znají návštěvníci Činoherního studia v Ústí nad Labem, pražského Švandova divadla, znají ji i televizní a filmoví diváci. Za výkon v seriálu České televize Dobré ráno, Brno! získala Českého lva. Prešovská rodačka vystudovala DAMU a žije a hraje v Česku. Má však i rusínské kořeny, jak prozradila mimo jiné v televizní Všechnopárty, kde projevila i sympatický temperament, osobitý humor a vtip.

Jste ze čtvrtiny Rusínka, vaším rodištěm je ostatně rusínský kraj. A jste také Slovenka, přitom žijete v Česku. Jak se vám ten národností mix přihodil?
Přihodil se mým předkům křížem krážem, a je to ještě pestřejší. Otec mé maminky má německé kořeny, maminka mé maminky, moje babička, je ze Šariše, děda z otcovy strany byl Rusín, pocházel z Medzilaborce.
Typicky středoevropská směs. Připomínaly se doma vaše rusínské kořeny?
Naši se rozvedli, když jsem byla ještě v předškolním věku, tak moc ne. Ale určitě jsem vnímala rusínské prostředí a jazyk; ten kout Slovenska mám ráda, chtěla bych se tam co nejdřív znovu podívat. Vůbec bych chtěla blíž poznat ten podkarpatský kout.
Měla jste později příležitost potkávat se s Rusíny?
Později jsme se přestěhovali do Bratislavy, ale často a ráda jsem se vracela do Prešova. Už jako pražská vysokoškolačka jsem několikrát byla například v rusínském divadle Alexandra Duchnoviče na činoherním představení, zajímalo mě to právě proto, že jsem vnímala své rusínské kořeny.
Jak se přihodilo, že jsme se stala slovenskou herečkou žijící v Česku a hrající převážně česky?
Vlastně to bylo díky panu Hubovi, který rozhodl o tom, že jsem se nedostala na VŠMU. Dnes mu za to za velice děkuji! Vzhledem k tomu, co se teď děje na Slovensku, opravdu nevím, jak by mi tam teď jako herečce bylo. Mám proříznutý jazyk a mluvím, co na srdci, to na jazyku. Podle mě je to vlastnost, která patří k našemu regionu. My jsme takoví upřímní, hluční, ukecaní, temperamentní. A taky vždycky připravení pomoct jiným. To je prostě můj kraj.
Vraťme se ještě k vašemu putování.
Když to nevyšlo se školou v Bratislavě, zkusila jsem se přihlásit na DAMU v Praze, a tam jsem se dostala, vystudovala a zůstala.
Jak se vám tu žije?
Úžasně! V Čechách jsem šťastná. Zajímavé je, že úplně jiný, mnohem lepší pocit jsem měla po příchodu do Prahy, než když jsem kdysi přišla z východního Slovenska do Bratislavy, tam mi nebylo moc dobře. Jako třináctileté děvče jsem tehdy přišla uprostřed léta z krásné východoslovenské přírody, z báječného, dobrého, upřímného a hlučného Prešova do sídlištního ghetta bratislavské Petržalky. V Praze jsem nic takového neprožívala. Jen mě teď trápí současná situace na mém rodném Slovensku.

Foto Česká televize

Zuzana Zlatohlávková právě dostala Českého lva

V seriálu Dobré ráno, Brno!

V Česku jste uznávaná herečka, známá z divadelních prken, z filmu i obrazovky. Které z dosavadních projektů považujete osobně za nejvýznamnější?
Určitě ty divadelní, mám za sebou sice role před kamerou, ale to bylo spíš díky štěstí, možná i náhodě. V divadle jsem dostala některé nádherné role. Například absolventskou roli Lady Macbeth, v Činoherním studiu v Ústí nad Labem třeba Ninu v Rackovi, Anču v Janošíkovi, Natašu ve Třech sestrách, Malou v inscenaci Jak jsem se učila řídit, aneb Zachraň svého Afričana, sebevražednou atentátnici Noru v inscenaci Nord Ost. Ve Švandově divadle například Marilyn Monroe v inscenaci Parchant, nebo Princeznu v Krakatitu.
A co televize a film?
Vypíchla bych film Jitky Rudolfové Zoufalci, měla jsem roli v seriálu Redakce, kde jsem hrála brzy po absolutoriu. Byl to sympatický seriál, měl spoustu dílů. Pak jsem hrála v Případech 1. oddělení. Byl úspěšný, všichni asi máme rádi mordy, ale tohle bylo obzvlášť přitažlivé, protože to vycházelo ze skutečných událostí. No a nedávno seriál Dobré ráno, Brno!
Čeká vás nějaká zajímavá divadelní role?
Přijala jsem nabídku hostovat zpět do Ústí nad Labem, ale odmítla jsem tam angažmá hlavně kvůli dětem. A taky proto, že bych ještě chtěla trochu žít a dělat si své věci.Ta nabídka na hostování je úžasná věc, původně jde o současnou španělskou prózu, kterou zdramatizovala i režírovala mladičká Eliška Říhová; jmenuje se to Červotoč. Jinak hraju v seriálech, nejnovější na Nově bude mít několik desítek dílů. Kvůli němu jsem musela odmítnout zajímavou nabídku z Mladé Boleslavi. Možná si mysleli, že to bylo proto, že to je „jen“ oblast, ale to určitě ne. Já divadlo miluju, však jsem šla i do Ústí!
Zřejmě jste rodinný typ, rodina má u vás přednost.
Určitě to tak je. Ale i kdybych neměla děti, stejně by u mě byl na prvním místě – řekněme – normální život. S přáteli, se svými zájmy, případně s jinou prací. Protože mám ráda lidi, mám ráda život. A teď, když mám děti, je rodina pro mě špička pyramidy. Mám ráda každou práci, ale rodina, přátelé a život vůbec – to je pro mě víc.
Dostala jsme hereckou nabídku ze Slovenska?
Dostala, z Prešova, ale dokud mám malé děti, nedá se to časově zvládnout. Prešov je odsud skoro deset hodin cesty. To by mi museli zaplatit vrtulník, abych se otočila aspoň na víkend doma. Něco se teď rýsuje v Bratislavě, jenže je otázka, zda mi tam po mých veřejných prohlášeních o současné slovenské politice dovolí hrát. Protože kdyby se to dozvěděla současná paní ministryně kultury… Možná mě ani nepustí přes hranici.
Často se vyjadřujete k společenským, politickým tématům. Měl by to umělec dělat?
Na to jsou dva názory, někteří si myslí, že to je naše povinnost, podle jiných bychom měli dělat svou práci a držet hubu a krok. Já se v podstatě řídím svým srdcem, svou hlavou, svým selským rozumem. Ať si každý dělá, co chce, ať fandí Spartě nebo Slávii, ale zároveň ať je slušný, snaží se neubližovat, nikoho neponižovat, nedegradovat, neničit. A proč bych si neměla otevřít pusu, vždyť proto ji mám!
Co vás přivedlo k zájmu o věci veřejné?
Já se v životě o politiku nezajímala. Poprvé jsem se začala víc angažovat za covidu, kdy mě spousta věcí zvedala ze židle, a pak teď, kvůli Robertkovi a jeho divné partě. Rozhodně to nejsou hrdinové doby, v dějepise se o nich další generace nic pěkného nedoví. Osobně se nezdržuji politickým životem, když tomu nerozumím, pro mě jsou důležitější jiné věci. Ale když někdo zabíjí nebo vyhrožuje smrtí, ponižuje, lže, podvádí, podplácí, nejsou mu cizí vraždy, tam já se svým selským rozumem nemůžu mlčet.
Nedávno jste dostala Českého lva za výkon v seriálu Dobré ráno, Brno. Jak to vyznamenání vnímáte?
Samozřejmě taková pocta člověka potěší, těšila mě už i nominace. Taky proto, že já byla jediná, kdo byl z nominovaných herců oceněn za komediální žánr. To se moc často neděje. Ale já už na tu slávu úspěšně zapomněla. Radost, kterou jsem v té chvíli pocítila, byla krátká. Asi i proto, že jsem si vědoma, kolik lidí dnes a denně by zasloužilo metál za to, co dělají pro ostatní lidi nebo třeba pro přírodu. Nám večer po představení pokaždé diváci zaplatí potleskem, ale zaplatí takhle někdo zdravotní sestře nebo uklízečce? Jim bych taky rodzdávala české lvy!

AGÁTA PILÁTOVÁ

Rusíni v českém (a československém) filmu

Snímků o Rusínech a Podkarpatské Rusi bylo vytvořeno v československé, posléze i v české kinematografii značné množství. Nelze se divit, vždyť mezi dvěma válkami byl podkarpatský region součástí Československé republiky, což nevymizelo z historické paměti ani z povědomí lidí. Zmiňuji jen ty nejvýznamnější.

Na počátku první republiky se na Podkarpatsko vypravili z Čech i Moravy lidé různých povolání. Řada z nich se věnovala i umělecké tvorbě, byť třeba jen amatérsky. Ale filmaři objevili Podkarpatskou Rus poměrně pozdě. Bylo to daleko, a filmová technika znamenala značné náklady. Proto se Podkarpatská Rus zprvu neobjevovala často ani v krátkých dokumentárních filmech.

Mezi prvními si půvabů regionu všiml známý folklorista a fotograf Karel Plicka, který v roce 1934 natočil dva krátké filmy: *Jaro na Podkarpatské Rusi* a *Výroba koberců na Podkarpatské Rusi*.

Jedenáctiminutový filmový „bedekr" o tři roky později vytvořil dokumentarista Adolf Lehner.

Umělecky velmi výrazným snímkem se stal v roce 1937 dokument režiséra Jiřího Weisse *Píseň o Podkarpatské Rusi*. Weiss poznal region už v roce 1933, kdy asistoval Vladislavu Vančurovi při natáčení filmu *Marijka nevěrnice*, což byl na svoji dobu velmi neobvyklý kinematografický experiment. Při natáčení se sešly významné osobnosti české kultury. Námět poskytl spisovatel Ivan Olbracht, hudbu složil Bohuslav Martinů. Peníze na film, mimochodem velmi nákladný, sehnal producent Ladislav Kolda. Snímek vypravuje dramatický příběh milostného trojúhelníku – Marijky, jejího muže, a milence. Tvůrci se snažili o maximální autenticitu. Na Podkarpatsku pracovali s neherci, protože cílem bylo ukázat skutečný život lidí v této oblasti, a snímek vlastně osciloval mezi hraným filmem a dokumentem. Byl natáčen v okolí Koločavy bez zvukové aparatury, takže k postsynchronům museli být hlavní představitelé odvezeni do Prahy. Také po jazykové stránce se film snažil o autenticitu, postavy mluví rusínsky, některé v jidiš: To však bohužel snižovalo srozumitelnost, a tedy šanci snímku uspět u diváků. Nicméně, uplatnění neherců představovalo nový prvek v českém filmu, což se dodnes oceňuje. Za ocenění také stojí, že se Vančura snažil i o reflexi sociálního tématu, chtěl se vymykat dobové produkci a nepodléhat vkusu diváků. I když ekonomicky Marijka propadla, v dějinách kinematografie má svůj význam.

Weissův dokument *Píseň o Podkarpatské Rusi* (někdy se uvádí i název *Píseň o smutné zemi*) je zvláštní, v podstatě smutně krásný jedenáctiminutový film s poetickým průvodním slovem scenáristy K. M. Walló, které četl Vladimír Šmeral. Kameramanem byl Miroslav Hanuš. Básnický doprovod i hudba umocnily filmové záběry. Z filmu je patrné nejen okouzlení autorů divokou krásou podkarpatské přírody, ale i citlivá vnímavost a empatie k rusínskému obyvatelstvu. Zachytili těžký život místních, jejich každodenní práci.

Divácky vstřícnější přístup, než Vančura u *Marijky nevěrnice* zvolil při zachycení Podkarpatské Rusi a Rusínů režisér Martin Frič. V r. 1937 tu natočil film *Hordubalové*. Zárukou úspěchu bylo jméno autora, režiséra i výběr herců. Karel Čapek se jako spoluscenárista podílel na adaptaci svého známého díla Hordubal, dalším scenáristou byl Karel Hašler. Jako vycházející filmová hvězda se objevil ve výrazné roli Paľo Bielik jako Hordubalův mladší bratr Michal – proto je příjmení v názvu v množném čísle. Natáčení probíhalo na Podkarpatské Rusi a na Slovensku, interiéry na Barrandově. Zatímco Vančura se snažil o autenticitu a proto natáčel s neherci, u Friče se Rusíni vůbec neobjevují. Kromě Bielika hráli všechny role čeští představitelé (Jaroslav Vojta jako Juraj Hordubal, Suzanne Marwille představovala Polanu Hordubalovou, František Kovářík baču Míšu). Snaha vyhovět divákovi se objevuje i v jazykové rovině, Frič nepoužíval rusínštinu, zvolil kombinaci češtiny a slovenštiny. Film byl uveden v roce 1938 na filmovém festivalu v Benátkách.

Nastala dlouhá pauza, zaviněná nejen válkou, ale i poválečným obdobím, kdy rusínské téma bylo tabu, a Rusíni jako národnost zakázáni. Přesto tu byly filmařské výjimky. Zajímavou, těsně poválečnou filmařskou epizodu tvoří film *Nikola Šuhaj* z roku 1947. Natáčení tedy probíhalo v době, kdy Podkarpatsko bylo již jako Zakarpatská Ukrajina součástí Sovětského svazu. Předlohou snímku byl známý román Ivana Olbrachta Nikola Šuhaj loupežník. Režisér snímku Miroslav Krňanský natáčel některé scény na Slovensku v Rožňavě., většina exteriérů ale vznikla v Malé a Velké Lečici u Mníšku, kde byla postavena filmová Koločava. S autenticitou postav si tvůrci nedělali starosti, všechny postavy snímku mluvily česky. Není zde ani náznak snahy o nějaké jazykové přiblížení místu děje Olbrachtova románu. Herec Gustav Nezval v hlavní roli asi také moc nenaplňoval představu Nikoly Šuhaje…

Nicméně oceňme, že tímto filmem vlastně začala dlouhá, dodnes trvající divadelně-filmová kariéra adaptací románu Ivana Olbrachta *Nikola Šuhaj loupežník*.

Ta pokračovala mílovými kroky. Milan Uhde a Miloš Štědroň vytvořili pro divadlo Husa na provázku velmi úspěšnou divadelní adaptaci Olbrachtova Šuhaje – jako muzikál pod názvem *Balada pro banditu*, kterou v roce 1978 převedl do filmu režisér Vladimír Sís. Představení dodnes žije na mnoha jevištích v republice, téměř každý rok je uvede některé divadlo. Film se mnohokrát hrál v České televizi. Hvězdné obsazení (Miroslav Donutil, Iva Bittová, Bolek Polívka atd.), zdařilé písničky, přitažlivý děj, který zejména v časech totality evokoval touhu po svobodě.

Vsuvka na okraj: atraktivnímu tématu neodolal ani režisér Vladimír Morávek, který r. 2022 pod názvem *Bandité pro baladu* natočil nepříliš zdařilou road movie o tom, kterak Divadlo Husa na provázku putuje s představením *Balady* na Podkarpatsko.

Brzy po roce 1989 se filmaři, hlavně dokumentaristé, vypravili za Rusíny na někdejší Podkarpatsko. Už na přelomu let 1990 a 1991 se tam vydal malý štáb dokumentaristy Pavla Štingla a projel část rusínského území. Přitom nezachycoval pouze pamětihodnosti či přírodu – ta byla ostatně v čase Vánoc pod sněhem –, ale život a názory obyvatel. Dotkl se samozřejmě i historie regionu a dalších souvislostí. Nejvýznamnější dokument z těch dvou či tří, které z pobytu na Podkarpatsku vytěžil, příznačně nazval *Země opět beze jména*.

Štingla následovali další filmaři, např. Zdeněk Flídr, který se primárně zajímal o folklor, se snímkem *Písně polonin*, a jiní. Někteří hledali *České stopy pod Karpaty*, jako Karel Fuksa ve svém stejnojmenném snímku. Mimochodem, to je velmi vděčné téma, protože oněch „českých stop" lze najít v podkarpatských městech i vesnicích hojně. Svědčí o tom pamětní tabule zřizované péčí Užhorodského Klubu T. G. Masaryka.

V pozdějších letech se začala pozornost filmařů obracet k jiným, méně vnějškově „prvoplánovým", možná i méně efektním, zato závažnějším a hlubším tématům souvisejícím s Rusíny. Víc se věnovali Rusínům jako náro-

Hordubalové

Balada pro banditu

Balada pro banditu

du (či národnosti), historii regionu i osudům jednotlivců, mentalitě a povahovým rysům, jejich životu. Rovněž současnému nelehkému životu a problémům v dnešním Zakarpatsku, sociálním a ekonomickým otázkám. A také boji o uznání rusínské národnosti a jazyka.

Závažné otázky se začaly ve filmu reflektovat zvláště po r. 2005 a pak během druhé dekády 21. století. Patří sem např. pozoruhodný dokument Tomáše Hodana *Půl čtvrté* z roku 2006, svérázná meditace o rusínské povaze. O tom, že lidé byli okolnostmi donuceni vrátit se ke starému způsobu života, obnovili chlévy, začali znovu chovat dobytek, pěstovat na malých políčkách brambory, orat pluhem taženým koňmi. Na Zakarpatí se zastavil čas, ale nikoho to příliš netrápí. Mnoho lidí tu žije na hranici minima a většina obyvatel západního světa považuje zdejší situaci za „bídu". Když se ovšem pořádně rozhlédnete kolem, nevidíte lidi, kteří se utápí v žalu sami nad sebou, ale vnímáte řadu svérázných postav, které se dokáží radovat ze života a přijímají svět takový, jaký je. Smích je tu slyšíte častěji než pláč, říká film. Ať zdejší situace vypadá jakkoli, rozhodně ji nelze nazvat bídou. Nikomu se nestane, že by neměl co jíst, co si obléct nebo kde spát. Naopak. Tyto základní věci se tu nacházejí v hojné míře. Věci tu mají jinou hodnotu. Film zkoumá vztah štěstí a spokojenosti v závislosti na materiálních podmínkách. Ukazuje, jak se žije v oblasti, o které mají všichni zkreslenou představu, a klade otázku, kde hledat životní harmonii.

Důležitým přínosem k pohledu na Rusíny jsou dva dokumenty slovenského režiséra Marka Škopa, jež vznikly v česko- slovenské koprodukci. Autor pochází z národnostně smíšené oblasti a národnostním problémům rozumí. Snímek *Iné svety* je portrétem představitelů několika etnik na Šariši, regionu na východním Slovensku, které leží na rozhraní západní a východní Evropy Teritorium se tedy historicky vyvinulo do národnostního a náboženského mixu. Dokument sleduje globalizační procesy na portrétech představitelů zdejších etnik – Židovky, Roma a Rusína, kteří reprezentují své komunity. Zkoumá různé podoby konce jedinečnosti společenstev v jejich tradiční rozmanitosti a zároveň hledá krásu autentického, zajímavého a originálního jednotlivce. Má smysl trvat na své národností?, ptá se ve filmu známý rusínský výtvarník a karikaturista Fedor Vico.

Druhý Škopův film. *Osadné* z roku 2009 je výhradně o Rusínech. Je to příběh o záměrech a konečné realizaci velkých plánů několika rusínských občanů, kteří se snaží zvelebit, možná spíš zachránit svou vesnici ležící skoro „na konci světa".

Starosta vesničky Osadné je ve funkci úctyhodných 36 let. Jeho duchovní protějšek, pravoslavný kněz za posledních pět let pochoval 50 lidí, ale pokřtil jen 2 děti. Obec Osadné pomalu vymírá. Starosta, kněz a další spříznění tedy začnou boj za záchranu vesnice. Vědí, že její budoucnosti může pomoct rozvoj cestovního ruchu. Představitel Rusínů Fedor Vico přitáhne do Osadného návštěvu na nejvyšší úrovni z Bruselu, europoslance, který je je situací v obci dojat a pozve lokální politiky do Bruselu. Velké plány se však nenaplní…

Oba Škopovy dokumenty se úspěšně uváděly na MFF v Karlových Varech, *Osadné* tu v kategorii dokumentů získalo 1. cenu. A když zmiňuji karlovarský festival, dodám, že v roce 2004 zde získalo Křišťálový glóbus dílo polského režiséra Krzysztofa Krauze *Můj Nikifor* o rusínském (lemkovském) malíři Nikiforu Krynickém.

K významným uměleckým počinům po Listopadu 1989 čerpajícím z rusínského prostředí patří filmové adaptace próz Ivana Olbrachta inspirovaných jeho častými pobyty na Podkarpatsku. Režisér Zeno Dostal vytvořil film *Golet v údolí* podle dvou novel ze stejnojmenné sbírky (1995), jenž se stal jedním z nejzdařilejších snímků své doby. Přední čeští herci, mj. Ondřej Vetchý, Jan Hartl a další tu představují výrazné postavy podkarpatských Židů i Rusínů. Snímek s jemným humorem i empatií vypráví příběhy prostých lidí z hor a vesnic. Zdobí jej půvabné záběry malebné podkarpatské krajiny i působivá hudba.

Druhý „olbrachtovský" snímek natočil Karel Kachyňa podle povídky z téže sbírky – *O smutných očích Hany Karadžičové*. Dostal název podle hlavní hrdinky – *Hanele*. Vypráví o silné víře, velké lásce i náboženské (ne)snášenlivosti. Hlavním hrdinou je tu obec Polana a podkarpatská příroda.

Diváci *Četnických humoresek* si možná také vzpomenou, že jedna z epizod oblíbeného seriálu se odehrává na Podkarpatské Rusi. Jmenuje se *Loupežník* a byla natočena v roce 2003. Četničtí hrdinové se v ní vydali do kraje pod Karpaty, aby tam řešili smrt mladého kolegy. Vedle Tomáše Töpfera v epizodě rusínsky hrají herci z rusínského Divadla Alexandera Duchnoviče v Prešově.

Teď aspoň krátce o záslužné práci ostravského studia České televize, které před lety vytvořilo magazín o národnostních menšinách *Babylon*. Vymyslela jej dramaturgyně a redaktorka ostravské televize Marta Růžičková. V rámci magazínu se během let odvysílalo mnoho příspěvků o Rusínech. Pořad je pouze jedním z řady publicistických, zpravodajských, reportážních, či hudebních aj. počinů, jimiž ostravská televize přispívá k dialogu zde žijících Rusínů a většinové společnosti.

A nakonec jsem si nechala podle mého názoru jeden z nejvýznamnějších dokumentárních filmů nedávné doby na rusínské téma: snímek České televize *Podkarpatské Rusínsko*. Byl odvysílán na začátku roku 2022. I když ještě nemohl zachytit nejnovější dění, především ruskou agresi proti Ukrajině, přesto je svými sděleními i vyzněním aktuální. Režisér a autor scénáře Zdeněk Tyc se snažil pojmout „rusínské" téma co nejkomplexněji, a došel nejdál, jak mu to televizní formát dovolil. Zabývá se nejen dějinami regionu, ale i současnými problémy, ekonomickými, sociálními, vzdělávacími i kulturními otázkami a perspektivami rusínské národnosti. Nechává promluvit Rusíny, kteří mají k problematice co říct, pozorně vnímá jejich názory a postoje. Jako průvodce si vybral historika Jana Rychlíka, který zasvěceně, se znalostí věci komentuje minulost i současnost etnika.

Také na Slovensku vznikla řada snímků, zejména dokumentů, např. péčí Spolku rusínské inteligence Slovenska; významný podíl na nich má rusínský historik prof. Ivan Pop, o produkci se postaral ing. Jan Lipinský.

Stručný přehled tvorby českých filmařů, dokumentaristů i autorů hraných filmů, kteří se věnovali rusínskému tématu, je sice jen výběrem titulů, nicméně dokládá pestrou škálu pohledů, různých přístupů i žánrů. Aktivní zájem českých (i slovenských) tvůrců o Rusíny zasluhuje ocenění. **AGÁTA PILÁTOVÁ**

Zkrácený příspěvek na konferenci Magistrátu h gl. Města Prahy o národnostních menšinách

Golet v údolí

Hanele

Osadné

Podkarpatské Rusínsko

* **60. folklórní festival Rusínů Slovenska** se konal od 31. května do 1. června v přírodním amfiteátru Dubne v Kamience. Malebná rusínská obec byla dějištěm folklórního svátku, který slaví rusínskou kulturu v její nejautentičtější podobě. 60. ročník přinesl nejen návrat k tradicím, ale také nové impulsy a inovativní přístup k organizaci. Hlavním organizátorem se poprvé stala Rusínská obroda na Slovensku, která přebrala štafetu od Svazu Rusínů – Ukrajinců Slovenska.

* **Rusínský politik Pavel Cibere (1910 – 1979) se vrací do obecného povědomí.** Byl ministrem a blízkým spolupracovníkem prezidenta Edvarda Beneše i generála Heliodora Píky. Jako diplomat se setkával s Winstonem Churchillem či Charlesem de Gaulleem. Z chudých poměrů vesničky u Mukačeva se Pavel Cibere vypracoval na špičkového evropského politika a diplomata. Přišla ale perzekuce ze strany KGB a Cimbere prošel gulagem. Zemřel opuštěn v Mukačevě, které již v té době bylo součástí Sovětského svazu. Zapomenutý Pavel Cibere se vrací do veřejné paměti. U příležitosti 115. výročí jeho narození o něm připravilo diskusi SNM - Muzeum rusínské kultury v Prešově. Mimo jiné se ho zúčastnili i příbuzní této významné osobnosti našich dějin.

* **Odešla jedna z největších osobností řeckokatolického duchovního a akademického života na Slovensku**, řeckokatolický kněz, univerzitní profesor, církevní historik a bývalý děkan fakulty a prorektor Prešovské univerzity v Prešově **Peter Šturák**. Zemřel ve věku 61 let po těžké nemoci. „Pan profesor byl v mých očích skvělým člověkem i pedagogem. Jeho poutavé přednášky ochucené osobitým humorem byly vždy to pravé ořechové. Jeho přirozeně lidská asertivita vyvážená citlivou empatií bude velmi chybět. Čest jeho památce," řekl pro Korzár doktorand GTF Róbert Mačej.

Kresba Fedor Vico

* **Skanzen lidové architektury v Bardějovských Lázních projde rozsáhlou rekonstrukcí.** V rámci modernizace za více než 1,9 milionu eur obnoví 20 objektů skanzenu. Šarišské muzeum v Bardějově už oficiálně předalo staveniště zhotoviteli prací. Jejich ukončení se předpokládá nejpozději do 30. června 2026. Jak Šarišské muzem informovalo, skanzen v Bardějovských Lázních patří mezi nejstarší expozice lidové architektury na Slovensku. Prezentuje tradiční kulturu a stavitelství slovenského a rusínského obyvatelstva regionů horního Šariše a severního Zemplína.

* **Před 75 lety se uskutečnil tzv. Prešovský sobor.** Řeckokatolická církev na Slovensku si připomíná 75. výročí od uskutečnění Akce P., dalšího aktu zvůle zločinného komunistického režimu. 28. dubna 1950 se v sále Černého orla v Prešově pod taktovkou komunistické strany a Státní bezpečnosti odehrál tzv. Prešovský sobor. Jednalo se o předem zinscenované shromáždění, jehož následkem byla Řeckokatolická církev v Československu postavena mimo zákon. Byl to násilný zásah. Nastala perzekuce řeckokatolických biskupů, kněží a věřících. Na shromáždění nakomandovali straníky, studenty, milicionáře, ale například i ženy, které šly do Prešova na trh. Násilně na něj přivezli i řeckokatolické kněze. Mezitím Státní bezpečnost odvedla z prešovské Katedrály sv. Jana Křtitele zadním vchodem do vězení prešovského řeckokatolického biskupa Pavla Petra Gojdiče, který se stal mučedníkem komunistického režimu. Na „soboru" byl přijat předem připravený manifest s usnesením, podle kterého se řeckokatoličtí věřící vracejí do Pravoslavné církve. Manifest „zrušil" jednotu Řeckokatolické církve se Svatým stolcem a zároveň žádal moskevského pravoslavného patriarchu, aby řeckokatolíky „laskavě" přijal pod svou pravomoc.

* Peter Medviď vzpomíná na serveru lem.fm na historika Tibora Mikloše Popoviče, který nás opustil ve věku 87 let. V jeho článku čteme: „Koncem dubna letošního roku přišla z Maďarska smutná zpráva. **Dotlouklo srdce Tibora Mikloše Popoviče, chodící legendy rusínské historie**, významného vědce a činitele mezi Rusíny v Maďarsku, a nejen tam. Popovič patřil mezi bardy rusínského obrodného hnutí, je mimo jiné i jeho zásluha, že po politických změnách získali Rusíni status národnostní menšiny v Maďarsku. Byl aktivní do té míry, že se mu často nemohli vyrovnat ani rusínští aktivisté mladšího věku."

* V Římě, hlavním městě křesťanství, se od 12. do 14. května konalo **jubileum východních katolických církví**. Šlo o třináctou z hlavních etap Jubilea 2025, která do „Věčného města" přitáhla přibližně pět tisíc poutníků a zástupců různých východních katolických tradic – patriarchů, metropolitů i věřících z celého světa. Zúčastnění přicestovali z tak rozmanitých zemí, jako jsou Itálie, Spojené státy, Ukrajina, Španělsko, Etiopie, Francie, Brazílie, Argentina, Mexiko, Kanada, Pákistán, Kolumbie či Bangladéš, aby společně oslavili svou identitu a jednotu s Petrovým nástupcem. „Do katolické církve nepatří jen věřící západního, latinského obřadu, který je největší, ale i dalších 24 východních katolických církví sui iuris. Jsou mezi nimi patriarchální církve, které mají starobylou tradici sahající až do období před prvním všeobecným sněmem, Nicejským koncilem v roce 325. Pak tam patří církve vyšších arcibiskupství a metropolitní církve, kam patří i Řeckokatolická církev na Slovensku," citují Vatican News slova řeckokatolického kněze ve Vatikánu Jaroslava Lajčiaka.

* **Jaroslav Lajčiak** ještě jednou. Server svetkrestanstva.postoj.sk přináší se zmíněným Slovákem, řeckokatolickým duchovním, který pracuje ve Vatikánu v Dikastérii pro východní církve, rozsáhlý rozhovor. V interview najdeme mimo jiné silnou pasáž o tom, jak se představitelé východních církví loučili se zesnulým papežem Františkem. Lajčiak mluví i o své činnosti u Svatého stolce. V pracovní náplni vatikánského duchovního úředníka patří mimo jiné i komunikace s církvemi v Africe, na Blízkém i Středním východě.

* **Česká ministryně obrany Černochová vyznamenala** tři desítky osobností in memoriam za boj proti nacismu. Současně přijala starosty podkarpatoruských, dnes ukrajinských měst, spjatých s československou vojenskou historií. Křížem obrany státu ministra obrany České republiky byl in memoriam vyznamenán rodák z Podkarpatska, kpt. Ivan Bistranin. Pocházel z Rokosova v okrese Sevljuš na Podkarpatské Rusi. Narodil se 4. června 1914. Za svůj život poznal maďarské, sovětské i československé gulagy a vězení, vždy po nesmyslných vykonstruovaných procesech. Za války projevil obrovskou statečnost a získal několik vyznamenání. V civilu (mezi kriminály, které se osudově podepsaly na jeho zdraví) se živil v hlubinném dole, a jako závozník. Zemřel v roce 1965.

* **Obrození rusínského národa na Ukrajině** – tak se jmenuje rozsáhlý článek, přetisk jedné z kapitol Dějin Podkarpatské Rusi. Věnuje se snahám o uznání národnostní menšiny rusínské na Ukrajině a jejím potížím. Jde o zajímavé, fakty a dokumenty podepřené počtení, které tyto snahy zasazuje do širokých historických souvislostí. A čtení neveselé.

* Skončeme ale o něco optimističtěji. **Rok rusínského jazyka může být výzvou i pro umělou inteligenci**, říká ředitelka Muzea rusínské kultury v Prešově Ľuba Kráľová. V rozhovoru pro rusyn.sk se mluví především o rusínštině, a to velmi podrobně a z nejrůznějších úhlů pohledu. Co se týče rusínštiny na internetu, a spolupráce s umělou inteligencí, nejdál jsou Rusíni v Polsku. „Nevím o nikom ze slovenských Rusínů, kteří by podobně ‚krmil' umělou inteligenci naším spisovným jazykem. Jedno vím, že na Google překladačích se objevilo v současnosti množství neznámých jazyků, do kterých a ze kterých lze překládat, ale rusínský jazyk tam chybí. Možná by to mohla být velká role pro pracovníky jediného vysokoškolského pracoviště výuky rusínského jazyka na světě – Ústavu rusínského jazyka a kultury na Prešovské univerzitě, jejich učitelů a studentů," soudí Kráľová.

top

Kardinál Karel Kašpar v Užhorodě

Úvodem je třeba zmínit, jak vlastně došlo k cestě kardinála Karla Kašpara na východ republiky i k návštěvě Užhorodu. Podnět k uskutečnění této cesty nepochybně dal první celostátní sjezd československých katolíků, který se konal ve dnech 27. – 30. června 1935 v Praze pod záštitou papežského legáta. Podle dobových odhadů se jej zúčastnilo 300 až 500 tisíc lidí. V kontrastu k nástupu nacismu v Německu v roce 1933 sjezd v Praze kladl důraz na národnostní pluralitu Československa, na jednotu a svornost československých katolíků bez ohledu na původ, jazyk a zvyky katolíků žijících v Československu, ať to byli Češi, Slováci, Němci, Maďaři, Rusíni či Poláci. Vyzýval ke společnému uhájení víry a zachování dobrých mravů, a to s respektem k československé státnosti. V roce 1935 Vatikán obnovil přátelské vztahy s Československem. Projevem tohoto obratu byl právě sjezd československých katolíků, následně jmenování nového papežského nuncia a jmenování pražského arcibiskupa Karla Kašpara kardinálem. Nově zvolený kardinál, jenž usiloval o posílení svornosti a jednoty československých katolíků i řeskokatolíků, uskutečnil ve dnech 4. – 16. července 1936 cestu na Velehrad na Moravě, na Slovensko, a na Podkarpatskou Rus. V doprodu Jeho eminence byli komorník Veverka, osobní sekretář Msgre J. Vladyka, dále pak rytíř řádu sv. Silvestra dr. J. Pluhař a generální vikář katolíků čs. armády plk. Kubáň.

Velehradské slavnosti 4. – 5. července za přítomnosti nejvyššího církevního hodnostáře a na padesáti tisíc věřících vyzněly jako mohutný projev křesťanské víry a oslava slovanských věrozvěstců Cyrila a Metoděje. Po kardinálově příjezdu do Bratislavy 5. července v odpoledních hodinách zahrála na počest hosta vojenská hudba čs. státní a papežskou hymnu, načež Jeho eminenci přivítal papežský protonotář Dr. Okánik. Poté kardinál usedl do kočáru taženého čtyřspřežím. Po obou stranách vozu šla čestná stráž s tasenými šavlemi. Za kočárem jela suita kardinálova, v průvodu duchovenstvo, spolky, krojované družiny. Kardinál byl pozdravován obecenstvem, které stálo v hustých špalírech po obou stranách. U vchodu do Dómu Svatého Martina přivítal kardinála papežský administrátor a biskup dr. Jantausch. Po kardinálově příchodu zazpíval sbor Kirchenmusikverein chorál „Ejhle velekněz“.

Po pobožnosti kardinál udělil apoštolské požehnání. Na recepci v budově právnické fakulty přišli kardinála Kašpara pozdravit za Slovensko zemský prezident dr. Országh, hodnostáři vojenští, univerzitní, zástupci spolků, i německých a maďarských obyvatel města Bratislavy. V pondělí 6. července o 8. hodině ranní sloužila Jeho Eminence tichou mši svatou v Dómu. Po prohlídce mesta navštívil kardinál katolické spolky a řády, internát Svoradov, kláštery františkánů, jezuitů a redemptoristů. V Petržalce za Dunajem, kde Baťa postavil kostel, bylo vřelé uvítání, jehož se účastnili též Maďaři. Jako všude v kostelích i zde kardinál promluvil k lidu. Odtud jel na bratislavskou radnici, kde byl přivítán starostou Bratislavy dr. Krnem.

V dalších dnech pokračovala Kašparova cesta do Trnavy, Nitry, Banské Bystrice, Rožňavy, Košic a Užhorodu. Na hranicích Slovenska a Podkarpatské Rusi byl kardinál přivítán guvernérem Podkarpatské Rusi K. Hrabarem, divizním generálem O. Svátkem a dalšími osobnostmi. Na hranicích Užhorodu u slavobrány přivítal kardinála starosta města A. Dudáš a podal mu chléb a sůl. U slavobrány stála také početná selská jízda, která vedla slavnostní průvod. Chlapci ze selské jízdy přišli z okolních vesnic, aby jménem selského lidu kardinála pozdravili a složili mu hold. Ulice Sobranecká, Malomostecká byly až ke katedrále lemovány zástupy obyvatelstva.

Průvod se vydal nejdříve do biskupské rezidence. Zde byl kardinál pozdraven zpěvem seminaristů: „Sláva tobě, velký Slávy synu“. Pak se K. Kašpar v čele průvodu odebral do biskupské katedrály; po jeho levici byl jeho sekretář, po pravici J. Pluhař v úboru rytíře sv. Silvestra. Za zvuků varhan vstupoval průvod po schodech katedrály, u jejíhož portálu byl kardinál uvítán řeckokatolickým biskupem A. Stojkou, kapitulou a ostatním řecko- i římskokatolickým kněžstvem. Biskup Stojka připomněl láskyplný přístup, s nímž se kardinál ujal Rusínů na katolickém sjezdu v Praze v roce 1935 i chudiny na Podkarpatské Rusi výzvou ke sbírkám pro tamní strádající. Poté spolu s družičkami, které nesly květiny, uvedl kardinála do katedrály za zvuků církevních zpěvů. Následovala krátká pobožnost, při níž kardinál udělil požehnání přítomným zástupcům úřadů, vojska a různých politických stran. Mše učinila hluboký dojem zejména na přítomné řeckokatolíky. Večer se v rezidenci biskupa Stojky konala společná večeře.

Sobota 11. července 1936 byla pro Užhorod slavnostním dnem. Ulice města byly vyzdobeny prapory v barvách státních i papežských. Zvony všech tamějších chrámů zvaly ke mši svaté, kterou celebroval kardinál. Zástupy lidu proudily k řeckokatolické biskupské rezidenci, kde byl kardinál ubytován, i do římskokatolického chrámu. Bohoslužba se konala ráno v římskokatolickém chrámu za prítomnosti zástupců města, armády, korporací a velikého počtu věřících. Dopoledne si K. Kašpar prohlédl užhorodské chrámy, kláštery basiliánů a basiliánek, církevní učitelský ústav, seminář, internáty škol, nemocnici. O jedenácté hodině byla slavnostní recepce v biskupské rezidenci. Přišly na ni deputace katolických organizací, úřadů, politických stran, měst, obcí a spolků v čele s guvernérem K. Hrabarem. Za Zemský úřad přišel složit poklonu kardinálovi viceprezident Podkarpatské Rusi J. Mezník, za hlavní finanční ředitelství jeho prezident dr. Domorázek. Deputace Republikánské strany byla vedena senátorem A. Bačinským, přišla také několikačlenná deputace Židovské obce. Na slavnostním obědě K. Kašpar ocenil činnost biskupa Stojky na poli náboženského sblížení. Kardinál se svou suitou ukončil pobyt v Užhorodě v předvečer 11. července a pokračoval k dalším cílům své cesty – do Prešova, Spišské Kapituly, Ružomberoku a Zlína.

Guvernér Podkarpatské Rusi K. Hrabar vítá kardinála K. Kašpara na hranicích Podkarpatské Rusi

Starosta Užhorodu A. Dudáš podává na hranicích města kardinálovi chléb a sůl

Kardinál Kašpar v rozmluvě s řeckokatolickým biskupem A. Stojkou

* * *

Rád bych na závěr věnoval pozornost návštěvě K. Kašpara se zřetelem na Podkarpatskou Rus. Užhorod již v minulosti hostil významné návštěvy. Byli zde králové, prezidenti, ministři, ale kardinál mezi nimi nebyl. Poprvé přichází na Podkarpatskou Rus primas český, arcibiskup pražský a kardinál, který je zároveň členem kongregace pro východní církev. Jeho návštěva byla v první řadě církevní a vizitační, jejím posláním bylo připomenout veřícím důležitost vzájemné úcty, tolerance a víry ve smyslu křesťanské nauky. V jejím průběhu byla diskutována i otázka vytvoření podkarpatoruského arcibiskupství v budoucnosti. Jak bylo naznačeno v úvodu, cesta kardinála K. Kašpara na východ republiky byla nepochybně také vedena snahou o posílení vzájemnosti česko-slovenské i česko-rusínské na konfesním základu. Představovala významnou historickou událost, a to nejen v dobovém kontextu.

VLADIMÍR KUŠTEK

Světový kongres Rusínů s číslem osmnáct

Dokončení ze strany 1

Pracovní program pokračoval vystoupením čestného předsedy Světového kongresu prof. Paula Roberta Magocsiho. (Jeho podnětné myšlenky a názory přineseme v některém z příštích čísel.) Následovala bilanční zpráva předsedy Světové rady Stepana Ljavince o činnosti Světové rady za období od minulého kongresu, a zpráva Dozorčí komise. Představitelé jednotlivých členských organizací menšin poté pohovořili o práci národnostních organizací v Rumunsku.

Jak bylo z příspěvků patrné, některé problémy menšin a jejich organizací stále přetrvávají (viz PR č. 3/2023). Trvající problémy a úkoly k řešení se týkají např. poklesu počtu lidí v některých zemích, kteří se hlásí k rusínské národnosti, kompetenčních i jiných sporů mezi organizacemi, finančních otázek, publicity aj.

Závažnou nevyřešenou otázkou zůstává neuznání Rusínů jako národnosti na Ukrajině. Hodně se o tom hovořilo z podia, v diskusi i v kuloárech. Na úrovni vrcholných orgánů Evropy o tomto problému jednal dr. Ljavinec, na Podkarpatí se opakovaně jednalo s ukrajinskými politiky. Rusíni v Zakarpatské oblasti jsou stále vnímáni jako potenciální „separatisté“. Je to nesmysl, delegáti v této souvislosti připomínali, že rusínští muži bojují a umírají za Ukrajinu v bojích proti ruskému agresorovi; na Podkarpatsku našli útočiště a účinnou pomoc uprchlíci z východních oblastí; Rusíni Podkarpatska, stejně jako jinde, a také Světový kongres, důrazně odsuzují ruskou agresi. Přesto se ukrajinská vláda k uznání Rusínů dosud neodhodlala. Přitom země chce být součástí EU, která ukládá respektování a podporu národnostních menšin.

Naše delegace na bukurešťském kongresu

Naše delegace vystoupila se stručným výčtem akcí v uplynulých letech a s informací, že je zaměřujeme nejen na naši komunitu, ale i na to, aby o Rusínech a jejich kulturních a uměleckých počinech věděla i česká veřejnost. Příspěvek jsme doplnili úvahou o členské základně, která – z pohledu naší organizace – stárne. V Česku přitom žije značný počet lidí rusínského původu, kteří většinou přijeli z Podkarpatí za prací či studiem, ale mnozí z nich ani nevědí (nebo nechtějí vědět), že jsou Rusíni. Půl století perzekuce národnosti byla příliš dlouhá doba a přetrvává i v dalších generacích. Pro jiné zas není národnost důležitá. Toto je i jedna z důležitých výzev pro naši další práci. Mimochodem – podstatně odlišný přístup k národnosti mají Rusíni, kteří přijeli do Česka ze Slovenské republiky a trvale tu žijí: vesměs aktivně vnímají svou identitu.

U řečnického pultu profesor R. P. Magocsi, vedle něj předseda Světové rady Rusínů MUDr. Stepan Ljavinec

V další části programu představil docent Valerij Paďak, pedagog Ústavu rusínského jazyka a kultury Prešovské univerzity, nový vydavatelský počin svého nakladatelství: knihu doc. Volodymyra Feniče Dějiny a problémy národností – vědecké a společenské působení Paula Roberta Magocsiho. Publikace vyšla k letošním osmdesátinám předního rusínisty.

Druhý den jednání měl na programu diskusi delegátů a organizační a procedurální záležitosti: zprávy o činnosti odborných komisí, zprávu Světového fóra rusínské mládeže, volbu členů Světové rady a Dozorčí rady Světového kongresu, návrhy a diskusi o závěrečných dokumentech kongresu. Za naši komunitu se členem Světové rady stal Jan Čopík, předseda Společnosti přátel Podkarpatské Rusi.

Historik Valerij Paďak v rusínském rytmu

Dva kongresové večery byly věnovány kulturnímu programu, který připravili hostitelé. Na koncertě se představily rusínské soubory z Rumunska, které předvedly okouzlující a velmi kvalitní vystoupení. Na pódium postupně nastoupilo několik seskupení v malebných lidových krojích. Zněly rusínské písně, z nichž některé společně zpíval i sál, soubory předvedly i folklorní tance. Přitažlivé taneční rytmy zlákaly do kola i vážené rusínské lídry, kteří svou pohybovou svižností nezůstali za mládím pozadu. Když je řeč o mládí, musíme zmínit, že celý kvalitní hudebně taneční program byl koncipován jako svébytný generační dialog. Nejen tím, že v souborech zpívali a tančili Rusíni různého věku, ale například i způsobem, jakým tvůrci pojali hudební doprovod: sestavili muziku z tradičních i zcela moderních, jakoby „nefolklorních“ nástrojů – rusínské písničky a tance doprovázel mimo jiné saxofon a soustava bicích nástrojů. Znělo to skvěle, stejně jako sóla mimořádně zdatných muzikantů, houslisty a hráče na saxofon.

Závěrečný večer měl neformální podobu lidové zábavy; opět na něm vystoupili rusínští muzikanti a zpěváci, a při jejich hudbě zpíval tančil každý, kdo chtěl.

Stejně jako během kongresu, i o těchto večerech měl snad každý účastník pocit naděje, že přes všechny světové trable, které právě prožíváme, přinese zítřek lepší časy i Rusínům. **ap**

Setkání v Bukurešti zahřálo u srdce

Vrcholné rusínské setkání tentokrát pořádali Rusíni z Rumunska. Harmonicky dokázali skloubit oficiality se sentimentem a spontánní vřelostí. Předepsané náležitosti kongresu se naplnily, ale vedle toho byly ony tři dny naplněné radostným setkáním lidí, Rusínů, kteří jsou na svoji národnost patřičně hrdí.

Právem. Malý národ z Podkarpatska neměl sice nikdy svůj stát, zato se může pyšnit bohatou historií, svým jazykem, literaturou, hudbou, folklórem i neobyčejnými obyčeji. Všichni, kdo na kongres do Bukurešti přijeli, je znají a mají rádi. Čímž se dostávám k jednomu ze zásadních rysů červnové akce: panovala tu nebetyčná radost. Ze setkání, z možnosti společně si popovídat, zahrát a zazpívat, zavzpomínat na to, co bylo a dívat se dopředu.

Propojením všech Rusínů je rusínština. V každé zemi, ba v každé oblasti, kde žijí, je trochu jiná (byť pochopitelně se stejným základem), ale všichni si samozřejmě bez problémů rozumí. Navíc rusínštinu milují. I tahle náklonnost byla na účastnících Světového kongresu znát. Když společně zpívali, tak ostošest, když tančili na rusínské lidové melodie, tak s vervou. Jen u hymny vždycky zvážněli. Když jsme u toho, tak jedna malá poznámka. V Bukurešti zněly různé rusínské hymny, chyběla jen „Podkarpatskyje Rusyny“. Bylo mi to líto, protože Podkarpatí je pravlast Rusínů, a měla tedy zaznít a zpívat se i tahle píseň. Koneckonců – jako hymnu ji Rusíni uznávají. Samozřejmě, „Ja Rusin byl, sem i budu“ zůstává tou hlavní hymnou. Koneckonců – text k oběma napsal Alexander Duchnovič…

A ještě jedna, a poslední, drobná výtka. Kongresová jednání se uskutečnila v obludném, megalomanském Ceaușescově paláci, dnes je tu sídlo rumunského Parlamentu. Bylo fajn dostat se do útrob téhle slavné stavby, ale k jednání by se hodil o něco méně bariérový prostor.

Jinak se ale organizátoři 18. Světového kongresu Rusínů vytáhli, nastalé problémy (třebas organizační trable s ubytováním části české delegace), řešili za pochodu, a všechny účastníky kongresu i dobře krmili. A s plným žaludkem je všechno veselejší. Díky vám za to, Rusíni z Rumunska!

TOMÁŠ PILÁT

První velitel četnictva na Podkarpatské Rusi

Území Podkarpatské Rusi zasažené boji první světové války i poválečným rozvratem se v rámci nového státu muselo složitě stabilizovat. Hlavně však bylo nutné zcela nově vybudovat bezpečnostní aparát, neboť předchozí uherská správa pochopitelně přijímala do svých služeb pouze loajální kádry, které neměly zájem přejít do československých struktur. Zorganizovat četnictvo, které dozorovalo veřejnou bezpečnost na venkově a tamních městečkách, dostal za úkol mimořádně energický a velmi nedůtklivý četnický důstojník Alois Jirka (nar. 12. června 1871 v Jaroměři).

Krátce před svým vysláním na Podkarpatskou Rus, v roce 1919, byl Jirka obviněn, že se nechoval jako Čech, nýbrž že za války šikanoval české četníky. Pisatel tohoto udání nebyl vypátrán, ale četnická správa byla jistojistě zcela opačného názoru, neboť ještě předtím, než byl Jirka vyslán na Podkarpatskou Rus, působil u Zemského četnického velitelství pro Moravu jako zástupce velitele Josefa Langa, jenž byl německé národnosti. Ačkoliv byl Lang považován za loajálního, přesto bylo přijato opatření spočívající v tom, že pro případ převratu na Moravě byl Jirka vybaven obálkou s dokumentem, v němž generální velitel četnictva nařizoval Langovo odstoupení a výkon funkce měl převzít právě Jirka.

Ať už byl Jirka jakkoliv řízný a mohl budit dojem, že nejlépe by mu vyhovovaly tvrdé zákroky a drakonické zákony, byl schopen také přicházet s vlastními podněty týkajícími se školení a organizace četnictva. Stran chování a výchovy četnictva byl zastáncem nekompromisního výkonu služby, ale zároveň prosazoval, že *„prvním úkolem četníka musí […] býti mravným a občansky korektním životem získati si naprostou důvěru zdejšího obyvatelstva, poznati kraj a lid, jeho svéráz, život a zvyky, ba každého jednotlivce tak, aby nahlédnouti mohl i do nejbližších tajů jeho života. Pak nastane mu jeho pravá úloha, totiž radou, napomenutím, poučením a vůbec všemi vhodnými prostředky působiti k tomu, aby materiální a psychologické předpoklady zločinnosti pozbyly svého vlivu.“* Tento humánní přístup zřejmě souvisel s tím, že Jirka absolvoval učitelský ústav a krátce působil jako pomocný učitel, což mu zčásti jistě napomohlo k dobrému vedení, vyučování a vychovávání podřízených.

Jirka přispěl snaze omezit vliv neoficiálních periodik typu Četnický obzor. Na jaře 1923 navrhl, aby četnictvo vydávalo vlastní odborný časopis. Není ovšem divu, že chtěl omezit vliv Četnického obzoru, který jej několikrát zmínil na svých stránkách a vždy v negativní souvislosti. Šlo např. o protekcionářství vůči

Foto archiv NA

Dvorek užhorodského zemského četnického velitelství

svému synovci, který se po pěti letech služby u četnictva měl dočkat postu okresního velitele, přičemž Četnický obzor na tento vztah ukazoval opakovaně. Jirkovi podle všeho věnoval i báseň:

„Lojzovi“
Ten milý Lojza náš, toť dobrý chlapec,
on drží četničinu za pravý střapec,
a četníky miluje až – od těch kapes?

Zdá se, že na post generálního velitele četnictva nikdy neaspiroval, ačkoliv když v lednu 1921 onemocněl generální velitel četnictva Jan Mrázek a hledal se jeho nástupce, neboť bylo zřejmé, že se již funkce neujme, bylo konstatováno, že Jirka patří mezi tři jiné plukovníky (spolu s Karlem Skorkovským a Jindřichem Jedličkou), kteří byli sice hodnostně starší, než nakonec zvolený Karel Vyčítal, jenž v té době z pozice náměstka dočasně převzal funkci generálního velitele četnictva. Jenže právě Vyčítal byl vyhodnocen jako pro tuto funkci „způsobilejší“, ač plukovníkem byl jmenován teprve 7. května 1920 a generálem již 1. února 1921. Důvodem této volby byla patrně skutečnost, že Karel Vyčítal jako velitel slezského četnictva se osvědčil nejen v průběhu těšínského plebiscitu, ale jako náměstek generálního velitele četnictva působil jako „nadmíru zdatný četnický štábní důstojník“. A politická reprezentace v něm tedy mohla vidět úspěšného a taktního důstojníka. A právě takt – důležitý ve vysoké funkci – Jirkovi chyběl. Mezi Vyčítalem a Jirkou patrně nebyl zcela vstřícný vztah. Nicméně Jirkovi nikdo neupíral zásluhy a ve služebním hodnocení se o něm uvádělo: „Zastával plně místo zemského četnického velitele za neobyčejně těžkých poměrů, osvědčil se v každém směru co nejlépe.“

Alois Jirka byl rozkazem z 23. prosince 1922 odvelen na Moravu a vedením podkarpatoruského četnického sboru byl k témuž dni pověřen jeho zástupce Vladimír Putna. Výbušného Jirku provázely různé stížnosti i na Moravě, kde např. měl údajně četníky natolik „disciplinovat“, že někteří pak skončili i ve vězení. A v letech 1923 a 1924 jej stihlo několik stížností na chování a vyjadřování, ale po přešetření bylo konstatováno, že Jirka je přísný voják poslušný rozkazů, ovšem bylo mu doporučeno, aby si ve svém vyjadřování odpustil ironii a sarkasmus, které vyvolávají zbytečné roztrpčení a následné stížnosti. Jirka se generálské hodnosti dočkal s platností od 31. prosince 1923. Ve zdůvodnění stálo mimo jiné: „Při organisaci četnictva v Podkarpatské Rusi získal si nemalých zásluh. Rovněž na Moravě působí v každém směru s nejlepším zdarem. President zemské správy politické v Brně zdůrazňuje zvláště jeho schopnosti organizační a jeho energii, kteréžto vlastnosti vedly k zvýšení výkonnosti četnictva na Moravě a k utužení kázně.“ Generálská hodnost byla podle dobových názorů jeho životním cílem.

Z četnictva odešel do výslužby k 1. lednu 1927, přičemž mu bylo vysloveno pochvalné uznání za úspěšnou činnost.

Jirka způsobil jistý rozruch v roce 1937, kdy byl prošetřován pro údajně urážlivé výroky na adresu prezidenta Masaryka a státního zřízení. Nahlásil jej jiný četník ve výslužbě (trestaný za problémy s alkoholem) četnické stanici v Dolních Bludovicích. Generální velitel četnictva Josef Šustr v této souvislosti připomněl, že Jirka „býval za Rakouska upřímným, nebojácným Čechem“, a že již v polovině dvacátých let byl vážně nemocný a on sám očekával svůj brzký skon. Tím byla celá aféra prakticky ukončena.

DAVID HUBENÝ

Před 100 lety se objevila nová atletická hvězda

Je to právě 100 let, co vedení československé lehké atletiky rozhodlo uspořádat první Mistrovství republiky juniorů. Na závodní dráze se objevila nová hvězda – Rusín Jozef Koščák. Byl registrován v Košicích, přesídlil do Brna i Prahy a stal se všestranným vytrvalcem, nejlepším, jakého Československo za prvné republiky mělo.

Jeho cesta za rekordy byla pestrá (všechny překonal až v příštím desetiletí Emil Zátopek). Z Košic ho získala pražská Sparta. Tam se mu nelíbilo, a tak ho na začátku roku 1934 získala do svého dresu Slavia Praha. Tady zažil svou nejlepší éru. Pak v roce 1938 šel

Foto archiv autora

Jozef Koščák probíhá vítězně do cíle nejslavnějšího silničního závodu Běchovice – Praha (rok 1934).

za prací do brněnských Židenic. Svaz atletů mu dodnes eviduje 23 titulů mistra republiky, měl 7 československých rekordů. ČSR reprezentoval v 17 oficiálních mezistátních zápasech a startoval i na Olympijských hrách 1928 a mistrovství Evropy 1934.

Dovětek: Koščákovi se říkalo Baraška. Proč? Mezi atlety bylo běžné oslovení „bráško“, to však on neuměl přesně vyslovit a říkal „baraško“, což mu zůstalo. Dokonce z textů novinářů, kteří se moc nevyznali v atletickém prostředí, se dozvídáme, že vítězem se stal právě Baraška.

zý

Nebojovali jsme za připojení k SSSR, ale za Československo!

Příběh Ivana Mohority

Československo nás zradilo, tvrdí Rusíni - obyvatelé Podkarpatské Rusi, která byla za první republiky součástí našeho státu. „Za připojení Podkarpatska k SSSR jsme nebojovali! Bojovali jsme za svobodné Československo," řekl na nahrávce pro Paměť národa Ivan Mohorita, bývalý vězeň sovětského gulagu a veterán z východní fronty.

Považovali ho za špiona

Ivan Mohorita pochází z obce Volová u Chustu na Ukrajině, dříve to byla Podkarpatská Rus. Jeho otec, československý legionář, zemřel po válce na tuberkulózu.

Rodina otce poslední roky jeho života takřka nevídala, trávil léta v plicních sanatoriích v Československu, léčbu mu platily československé úřady jako reparaci za bojové nasazení. Jeho synové studovali gymnázium v Chustu.

Střední školu v Chustu zřídily československé úřady. Nadané studenty tu učili čeští úředníci, tělovýchovu vedli českoslovenští důstojníci, organizovali Sokol, kulturní program i zájezdy do hlavního města Prahy.

„Za odměnu za sportovní soutěže jsem byl vybrán a mohl jsem jet na zájezd až do Prahy. To bylo nejdál, kde jsem byl," vyprávěl dvaaosmdesátiletý Ivan Mohorita na nahrávce, kterou pořídila Saša Dekanová z Post Bellum v roce 2003.

Přes hory do sovětské náruče

Po maturitě Ivan úspěšně složil zkoušky na vojenskou jezdeckou důstojnickou školu do Pardubic. Nastoupil ke studiu, ale po měsíci, na konci března 1939, školu nacisté zavřeli.

Vlastenecky naladěný Ivan Mohorita utekl před maďarskými pořádky zavedenými po okupaci na Podkarpatsku přes hranice do Sovětského svazu.

Po čtyřicetikilometrovém nočním pochodu asi desetičlenné skupiny mladíků je zadržela kdesi v lesích Karpat sovětská vojenská hlídka. Odvlekli je do věznice v městečku Stanislavov, dnes ukrajinský Ivano-Frankivsk.

„Sovětům jsme vysvětlovali, že chceme pracovat a bojovat. A oni se jen smáli a říkali: ‚Živý budeš, pracovat budeš, ale nic víc!' Všichni jsme pro ně byli špioni. Bylo jasné, že nás chtějí odeslat do gulagu, ale potřebovali k tomu rozsudek, který byl vykonán bez soudu. Byl jsem sportovec, tak mi dali hned osm let. A už jsme nabrali směr Vorkuta po řece Pečoře do Pečorlagu. Tam se totiž nacházely nesmírné zásoby uhlí," popisoval Ivan Mohorita.

„Mezi Vorkutou a Kotlasem stavěli železnici, aby se uhlí dopravovalo do vnitrozemí. Byla to jedna z nejhorších prací, a právě tam jsem byl umístěn i já. Jako vězni jsme si sami museli vybudovat provizorní obydlí jen s pomocí sekyrky. Oblečení jsme byli v kufajkách, vaťácích. V takových podmínkách jsem žil tři a půl roku," vylíčil hrůzu na severu Ruska.

Mohorita na nahrávce tvrdí, že stejným osudem na Podkarpatské Rusi prošlo minimálně 60 tisíc lidí.

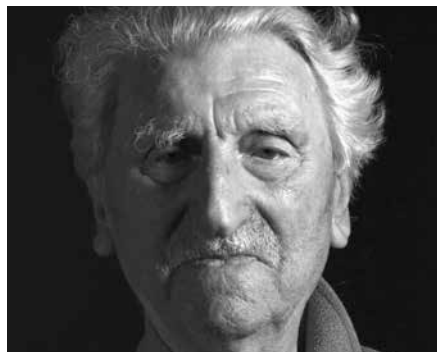

(Odborníci po mnohých výzkumech s využitím ukrajinských archivů považují toto číslo za přehnané, podobným osudem v gulagu za války podle nich prošlo asi 10 tisíc Čechoslováků.)

Patnáct dní v dobytčáku

Ivan Mohorita sovětské věznění přežil. Zachránila ho vojenská diplomatická mise Heliodora Píky, který z pověření exilového prezidenta Edvarda Beneše vyjednával na Stalinovi vznik 1. československého armádního sboru v Buzuluku.

„Pak jednoho dne přišli Sověti a řekli, že můžeme vstoupit do armády. Prostě nás naložili do nákladního vlaku s malými kamínky, kam vmontovali pryčny, a na vlak dali ceduli Buzuluk. Dostali jsme kartičky, na základě kterých nám v některých stanicích dovolili udělat si čaj."

„Jeli jsme alespoň patnáct dní. V lednu 1943 jsme konečně dorazili do cíle. Vlak zastavil a já uviděl československou vlajku. Úplně jsem se rozbrečel. Stali se z nás zase lidi! Obklopila nás čeština," vypráví dojatě Ivan Mohorita.

V Kyjevě

První ostré nasazení v bojích zažil při dobývání Kyjeva v listopadu 1943. Čechoslováci se vyznamenali, prudký tankový útok prorazil rychle do města k Dněpru. Postup Němce překvapil. Českoslovenští vojáci se pak dostali do tvrdých střetů přímo v ulicích Kyjeva.

Obsadili klíčové uzly, nádraží, kasárna, mosty. Dostali se až na hlavní kyjevskou třídu Chreščatyk. Během několika dramatických dní Čechoslováci v bojích zabili 630 německých vojáků, zničili přes 50 krytů, vyřadili šest tanků a samohybných děl a zničili jeden letoun.

Na straně Čechoslováků padlo pouze 30 mužů, skoro stovka dalších byla zraněna. „Měli jsme battle-dressy a lidé nevěděli, co si o nás myslet. Věděli, že to nejsou Sověti, a tak před námi utíkali. Dalo nám hodně práce vysvětlit jim, že jsme Čechoslováci. Němci před námi ustupovali a zanechali na nádraží med. Můj pucák (vojenský sluha – pozn. red.) ten med našel a chtěl ho nabrat do vědra. Jenže se trochu namočil, spadl tedy do té cisterny téměř celý. Děti se na něj vrhly a med z něj olizovaly," líčí jednu z úsměvných příhod Mohorita. „Nejhorší boje nás ale teprve čekaly. Strašné to bylo u Rudy a Bílé Cerkve."

Záchrana života

Ivan Mohorita utrpěl těžké zranění při dobývání legendární kóty 534 u městečka Dukla. Při nočním útoku mu německý kulometčík takřka ustřelil ruku střelou dum-dum, která způsobuje těžké tržné rány. Zasažený Ivan padl do jakéhosi příkopu, kterým se snažil pod těžkou palbou z hory pomalu sesunout do údolí.

Bitva o kótu se vedla v září 1944. Vojáci měli na sobě jen košile. Ivan ji s námahou svlékl a udělal si z ní škrtidlo. „Byla to anglická látka, pevná, a to mě zachránilo. Našel jsem klacek, kterým jsem košili utahoval a zastavil krvácení," popisuje Ivan Mohorita. Ležel s obrovskými bolestmi několik hodin až do rána, než ho našli spolubojovníci a odtáhli do polní nemocnice.

V polní nemocnici chtěl chirurg Mohoritovi ruku amputovat. Ivan i přes nesnesitelné bolesti zůstával při vědomí a ztropil scénu, že bez ruky nechce žít! Jiný lékař se tedy rozhodl, že se mu ji pokusí přišít. Po několikahodinové operaci se to podařilo. Ivan pak později po válce dokonce nastoupil do armády jako voják z povolání na místo vedoucího Fakulty tělesné výchovy a sportu…

Rusové uspořádali volby

I když byl Ivan Mohorita bývalý komunista, pro Paměť národa si otevřeně stěžoval, že Československo nechalo Podkarpatskou Rus za války a hlavně těsně po válce na holičkách a zradilo Rusíny.

Ze zranění se totiž zotavoval doma v Chustu na Podkarpatské Rusi a viděl, jak sovětské úřady šíří lži, komunistickou propagandu a zastrašují inteligenci.

Sovětský svaz na Podkarpatsku v listopadu 1944 uspořádal jakési zmanipulované volby. Kandidovat v nich mohli jen komunisté a lidé zcela loajální k SSSR. Formálně se připojení Podkarpatské Rusi k SSSR uskutečnilo na základě smlouvy podepsané 29. června 1945 mezi Československem a Sovětským svazem. Politici a obyvatelé Československa prožívali vděčnost z konce války, z osvobození, o gulazích a zkušenostech Volyňáků a Rusínů nechtěli slyšet. Smlouva o připojení tohoto území k SSSR se ovšem dohodla a podepsala bez účasti politických zástupců Podkarpatské Rusi. Schválilo ji Prozatímní Národní shromáždění 22. listopadu 1945.

MIKULÁŠ KROUPA

Zdroj: ČRo Plus 16. 3. 2025 (Paměť národa)

Pozn. red.: V letošním roce si připomínáme 80. výročí konce druhé světové války a vítězství nad nacismem, na čemž se výrazně podíleli také rusínští bojovníci východní fronty. Výročí má však také jiná událost: v červnu roku 1945 schválilo Prozatímní národní shromáždění (ač k tomu nemělo z ústavy mandát) připojení Podkarpatské Rusi k SSSR. Příběh Ivana Mohority zpracovaný v textu Mikuláše Kroupy, je hořkou připomínkou této události.

Не люб свій народ зато, же є славный, але зато, же є твій.

До недожытых 80-ых народенин майстра русиньского слова – Івана Петровція

Пару днів тому припомянули сьме собі недожыты 80-ты народенины єдного із найвызначнішых писателів, поетів, перекладателів, котры появили ся в русиньскій літературі по 1989-ім році, значіть в часі такзваного третього народного возроджіня або третього русиньского ренесансу.

Іван Петровцій, о котрім є бісіда, не быв лем звычайный писатель. Быв то майстер русиньского слова, котрый знав грати ся із языком, котрый язык у своїх творах знав обрабляти так, аж то припоминало роботу скулптора з матеріалом, котрый ся під руками художника підволює, жебы дістав красну форму задуманого діла.

Правда, Іван Петровцій про дакторых належав меджі контроверзны особности, но його творы, так властны, як і переклады поезії французьской, мадярьской, словацькой, німецькой ці естоньской – то величезный скарб, котрый ту по нім лишыв ся про далшы ґенерації, і Русины можуть гордити ся тым, же і такый поет вышов з їх народа.

Із Духновічом в руках

Народив ся Іван Петровцій 22-го мая 1945-го року в селі Осій на Підкарпатю, котре втогды іщі *de iure* належало Чехословакії, но знаме, же *de facto* уж было анектоване Совітьскым союзом.

В статі автора Ферка Мотовила, котра вышла ку 60-ом рокам Петровція в часописі Русин у 2005-ім році пише ся, же капчаня з найвкешым русиньскым будительом, а так само і писалтеьом – Александром Духновічом, Петровцій мав од народжіня.

Як ся пише в статі, мати йому найперше вопхала до рук, передаваный із поколіня на поколіня, молитвенник Духновіча *Хлѣбъ души*. „Ці не тот факт вырішыв подалшу долю хлопця: книжка стала в його жывоті тым сонцьом, довкола котрого крутило ся і теперь ся крутять вшыткы інтересы уже знамого на Пікарпатю писателя Івана Петровція. А ку тому і доля была ку ньому ласкаво-сурова, бо пішов служыти як вояк основной воєньской службы до Німецька, де в місті Дресден научів ся по німецькы, знаня котрого ся му придало пізніше, кедь першый раз зачав на Підкарпатю перекладати творы німецькоязычной поеткы Олґы Рішавой," писав втогды Ферко Мотовило.

Петровцій штудував в рамках высокошкольскых штудій французьскый язык, і по штудіях пару місяців быв на практіці в Паріжі, што было, самособов, добров школов, яка пізніше так само дала свої плоды. Тадь і вдяка тому окремов книжков вышли наприклад творы Шарлса Бодлера в перекладі Івана Петровція. Але то вже 1990-ты рокы, і мы вернийме іщі до попереднього періоду.

Писати почав по українськы

Петровцій народив ся до часів, коли Русины не мали існовати. Зато не чудо, же свою творчость почав на українськім языку.

По українськы выдав меджі іншыма поетічны томы *Знак весни, Карпатське літо, Жовтень – осені свічадо, стишкы* про діти *Софійка і весна*. Як співавтор із Валентінов Петровцій написав крімінально-детективну повість *Манумісіо, або ж Хроніка урмезійовських убивств*. Тлумачів на українськый язык творы світовой літературы, головно поезію, што вже было спомянуто.

Двадцять років жывота в Берегові, в мадяроязычнім місті, были му на хосен так само. В 1984-ім році узріла світло світа книжка Угорські народні пісні, в 1988-ім році антолоґія мадярьской поезії під назвов *Іскри чардашу*.

Быв членом Общества писателів Україны (скоріше Совітьского Союзу). З огляду на публічне голошіня ся за Русина быв Обществом українськых писателів вышмареный із общества у 2008-ім році. Членове, в тім числі тоты заграничны, пояснили, же тото вышмаріня є за участь в русинстві, „яке є антіукраїньскым".

Але то не было тото найгірше, бо Іван Петровцій пізніше за свою участь в русиньскім возроднім русі, за свої русиньскы активности, быв переслідованый і українськов безпеков.

Русиньскый писатель і выдаватель

Із політічныма змінами в бывшім комуністічнім блоку по 1989-ім році пришла і можливость надыхнути ся Русинам. Іван Петровцій не забыв, кым є, як бісідовали дома, ку чому вели го родічі, а так і він початком 1990-ых років переходить на писаня лем по русиньскы. Робив так само многы переклады творів світовой класікы на русиньскый язык. Навеце перевыдавав малодоступны класічны творы русиньской літературы.

Список выданых Іваном Петровційом репрінтів русиньской класікы обсягує такы выданя як *Євменій Сабов: Христоматія церковно-славянских и угрорусских литературных памятников с прибавлением угро-русских народных сказок на подлинных наречиях, Иван Гарайда: Грамматика руського языка, Анна Микита: Книга варенія для сельских карпаторусских женщин, Александер Духнович: Я – русин, Александер Павлович: Благословеніє русинам* ітд.

Выдав так само зобраны фолклорны творы як *Давні русиньскі слова, Давні русиньскі співанкы ці Днишні мої співанкы*.

Мож спомянути і далшы творы Петровція в русиньскім языку як *Діалектарій, авать Мила книжочка русиньскої бисіды у віршах, Наші співанкы: русиньска поезия, Наші и нинаші співанкы, Битангїські співанкы, Послідні співанкы* ітд. Окрем того выдавав наприклад русиньскы календарі. Довгы рокы быв журналістом. Сам выдав 15 чісел авторьского часопису *Русиньска бисіда*.

У 1994-ім році за переклады Іван Петровцій здобыв Премію Мадярьского общества писателів Дюлы Ілєша. За свої творы, написаны по русиньскы, в 1997-ім році дістав у Ґаброві в Булгарії Премію за найліпшу сатіру *Хитрий Петр*, а в році 1998 став лавреатом Премії Александра Духновіча за русиньску літературу.

Веце як 30 пісень на слова Івана Петровція написав композітор і співак, народный атріста України Іван Поповіч.

Одышов поет, одышло місце стрічі

Кедь днесь споминаме на Івана Петровція, не споминаме лем на писателя, поета, перекладателя, але споминаме і на чоловіка, з котрым мож было вести довгы інтелектуалны діскусії, дебаты о літературі, о русиньскім русі, о культурі.

В тім часі, кедь Іван Петровцій жыв, якбач нихто, хто пришов із Русинів зо світа до Ужгорода, не обышов його маленькый склеп із книжками, котрый назвав *Бовт Файні книгы*. Значіть, не знам як другы, але я ниґда тото місце не обышов. Там знали сьме стояти в малім просторі проповненім книгами цілы годины і діскутовати, або іти за ріг на пиво, і пак знова вернути до бовта, і знова вести діскусії. А помеджі то сходили ся там і далшы люди, далшы Русины. Было то місце стрічі. Малый русиньскый культурный дім в центрі Ужгорода.

Там, в тім малім просторі, міг єм зажыти і такы чудеса, якыма было наприклад слухати світового великана поезії Бодлера на нашім – на русиньскім языку, і то в інтерпретації автора того перекладу – Івана Петровція.

Смерть Івана Петровція пришла про нас барз несподівано. Хоць мав свій вік, і даякы здравотны проблемы, но нихто не чекав, же кедь ся два тыждні перед смертьов выбрав до свойой сестры, до родного села, же уж одтыль не верне. Вмер Іван Петровцій 1-го януара 2016-го року, поховали го о день пізніше в роднім селі Осій.

Бовт Файні книгы пак іщі даякый час фунґовав вдяка родині Івана Петровція, і вдяка Васильови Матулови – русиньскому поетови і співакови, котрый о склеп старав ся. Но днесь уж і тото є минулостьов. І так можеме конштатовати, же з Іваном Петровційом не одышов лем поет, але і місце стрічі. Тоты, котры тото місце могли зажыти, все будуть го мати у своїм сердці. А про вшыткых ту зістали творы того выняткового писателя, майстра русиньского слова.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Vzpomínka na pana biskupa

Děkuji vím za článek o panu biskupu Ladislavu Hučkovi. Na podzim roku 2024 jsem ho několikrát navštívila v jeho sídle na Haštalském náměstí. Vyřídil přestup mé vnučky z římskokatolické církve do řeckokatolické. (Byla sice křtěná u sv. Klimenta, ale jako římskokatolička. Proto jsme požádali o přestup.)

Vždycky to byla příjemná setkání. Byli jsme totiž spolužáci, vystudovali jsme oba ve stejném ročníku na univerzitě v Košicích, obor fyzika. Tak jsme si zavzpomínali na krásná studentská léta...

Vím, že pan biskup měl před léty těžkou operaci srdce. Ale na našich setkáních působil zdravě. Velmi mě jeho nečekaný odchod zasáhl. Byl to velmi vzdělaný a svému poslání absolutně oddaný člověk. Čest jeho památce!

Olga Lúčanská roz. Ivančová

Poděkování

Prosím redakci časopisu Podkarpatská Rus, abych tu mohla – byť po letech – zveřejnit poděkování panu Radanu Láškovi, který zpracoval vzpomínky mého taťky na finanční službu na Podkarpatské Rusi. Především jeho zásluhou byla knížka také v roce 2003 vydána. Bylo jeho velkým přáním, aby taťkovy zápisky neupadly v zapomnění, věnoval tomu hodně času, vyťukával to dokonce ještě na psacím stroji s několika kopiemi. Jezdil po kamarádech a známých, zjišťoval, co si kdo pamatoval, sháněl fotky, které jsem pak nechávala upravit zde v Praze. Bylo to všechno na jeho náklady.

Já jsem se i předtím snažila, aby kniha vyšla, byla jsem u jiného nakladatele, ale pan Primus nás odbyl, že to zajímá jen malý okruh lidí.

Pak se objevil pan Lášek a vše zpracoval do knihy s názvem Financem na Podkarpatské Rusi. Taťka už se vydání nedožil, zemřel měsíc před svými devadesátinami, škoda! Já jsem pak sledovala knihkupectví, jestli knížku mají a největší radost jsem měla, když jsem ji viděla v Akademii na Václavském náměstí!

Pane Lášku, znovu vám děkuji za celou naši rodinu. Myslím, že kniha neupadla v zapomenutí hlavně vaší zásluhou.

Marcela Mecová

Díky velkorysosti našeho tiskaře pana Valenty má náš časopis několik barevných stránek. Děkujeme!

Jubilea významných rusínských malířů

Před 130 lety se narodil rusínský insitní malíř Nikifor Krynicky (vlastním jménem Epifaniusz Drowniak). Jeho kořeny jsou pevně ukotveny v lemkovské tradici. První malířskou školou mu byl kostel, do kterého často nahlížel. „Ve všedních dnech rád chodil do prázdné svatyně – sedl si, kontemploval; někdy ho viděli, jak předstíral, že slouží bohoslužbu. V neděli byl vždy na liturgii, dokonce i po 2. světové válce, kdy se krynický chrám stal římskokatolickým kostelem. Měl svůj modlitebník, který si sám namaloval – na 42 kartičkách umístil 172 kreseb," dočteme se na serveru rusyn.sk v pojednání Natalie Malecké – Novák. Článek je tu prezentován ve slovenštině i rusínštině.

Nikifor žil celý život nedoceněný o samotě a v bídě, v zajetí psychické choroby. Jeho díla došla ocenění až ke konci jeho života a dnes je pokládán za jednoho z nejvýznamnějších naivních malířů. V centru města Krynica Zdrój bylo zřízeno muzeum Nikiforových děl.

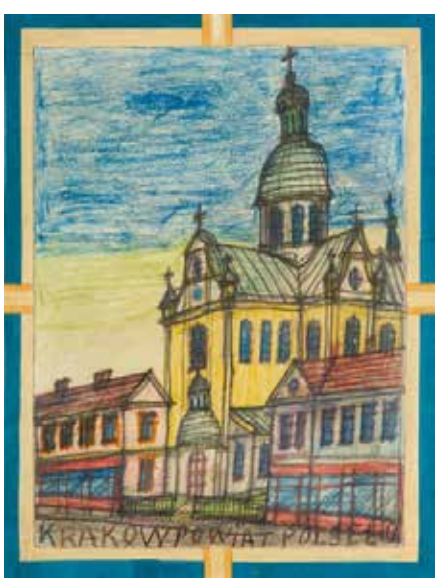

Nikifor Krynicky: Krakow

Totožnost „Nikifora Krynického" byla úředně vytvořena až v roce 1962, kdy byl soudně do matriky zapsán s fiktivními údaji na žádost předsedy Městské národní rady v Krynici. Epifaniusz Drowniak přijal občanský průkaz na fiktivní jméno Krynicki zřejmě v obavě před možnými represemi úřadů. Podepisoval se vždy jako Nikifor, Netyfor nebo Matejko. Poslední léta jeho života se stala námětem pro film polského režiséra Krzysztofa Krauzeho *Můj Nikifor* s Krystynou Feldmanovou v roli Nikifora. Film v roce 2004 zvítězil v soutěži karlovarského filmového festivalu.

V roce 2025 má výročí také Béla Erdélyi, jeden ze zakladatelů podkarpatské malířské školy. Narodil se roku 1891, absolvoval Akademii umění v Budapešti (1911–1915). Po jejím absolutoriu učil na gymnáziu v Mukačevu, spoluzakládal i zdejší Spolek podkarpatských umělců. V letech 1922–1926 pobýval v Mnichově, kde i s úspěchem vystavoval.

Po návratu do Užhorodu roku 1927 spolu s Jozefem Bokšajem založil Veřejnou školu kreslení. V letech 1929–1931 pobýval v Paříži, pracoval v kruhu malířů Henriho Matysse, Maurice de Vlamincka, Andrého Deraina. Tragické bylo poslední desetiletí života umělce v sovětském systému. Ve ždanovovské kampani „boje proti kosmopolitismu" bylo dílo Erdélyiho prohlášeno za nesrozumitelné a lidu cizí. Evropského umělce nutili „studovat" dědictví ruských „peredvižniků", socializujících provinčních malířů 60. a 70. let 19. století. Tíživá atmosféra komunistického režimu, izolace od vnějšího světa a finanční tíseň vedly k předčasnému úmrtí velkého umělce. Zemřel před sedmdesáti lety, roku 1955 v Užhorodě.

Béla Erdélyi: Květiny

Do podkarpatské malířské školy je řazen i její mladší představitel Andrej Kocka (1911–1987). Absolvoval užhorodský učitelský ústav, malířství studoval na Veřejné škole kreslení pod vedením Jozefa Bokšaje a Bély Erdélyiho (1931), byl na stáži v Akademii umění v Římě (1940–1941). „Po válce se podřídil ideologickému tlaku komunistického režimu, z existenčních důvodů se musel přizpůsobit jeho požadavkům. Maluje sérii portrétů partyzánů, hrdinů socialistické práce. Ve druhé polovině 50. let se vrací k verchovinským typům a lyrické krajině," napsal o něm historik prof. Ivan Pop.

top

(Zdroj: rusyn.sk)

Podkarpatská Rus – časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi, 33. ročník, č. 2/2025. Redakce: Agáta Pilátová, Tomáš Pilát, rubrika Rodnyj kraj Petro Medviď. Grafická úprava a sazba: Ondřej Huleš. Tisk: Tiskařské služby Rudolf Valenta. Evidenční číslo MK ČR E 10937. Vychází za podpory Ministerstva kultury ČR. E-mail redakce: agata.pilatova@tiscali.cz Internet: www.podkarpatskarus.cz. Kontaktní adresa: Dům národnostních menšin, Společnost přátel Podkarpatské Rusi, Vocelova 3, 120 00 Praha 2. Předáno do tisku 10. června 2025, vyšlo v červnu 2025. Příspěvky jsou redakčně upravovány a mohou být i kráceny.